

fOCUS

103 JAAR SCHERP IN FOTOGRAFIE

ACHTERGROND

Erik Kessels
Hans Aarsman

Anders kijken
naar beeld

PORTFOLIO

Erwin Olaf
Koos Breukel
Martin Parr

Mislukte foto's van
bekende fotografen

PRAKTIJK

Foute fotoapparatuur
Apps en software
voor 'mislukte' foto's

SPECIAL

DE

**FOUTE
FOCUS**

Gasthoofdredacteur Erik Kessels

© Erik Kessels

6

jaargang 104
juni 2017
€ 6,95



0 1702

RP 8 7100661050143

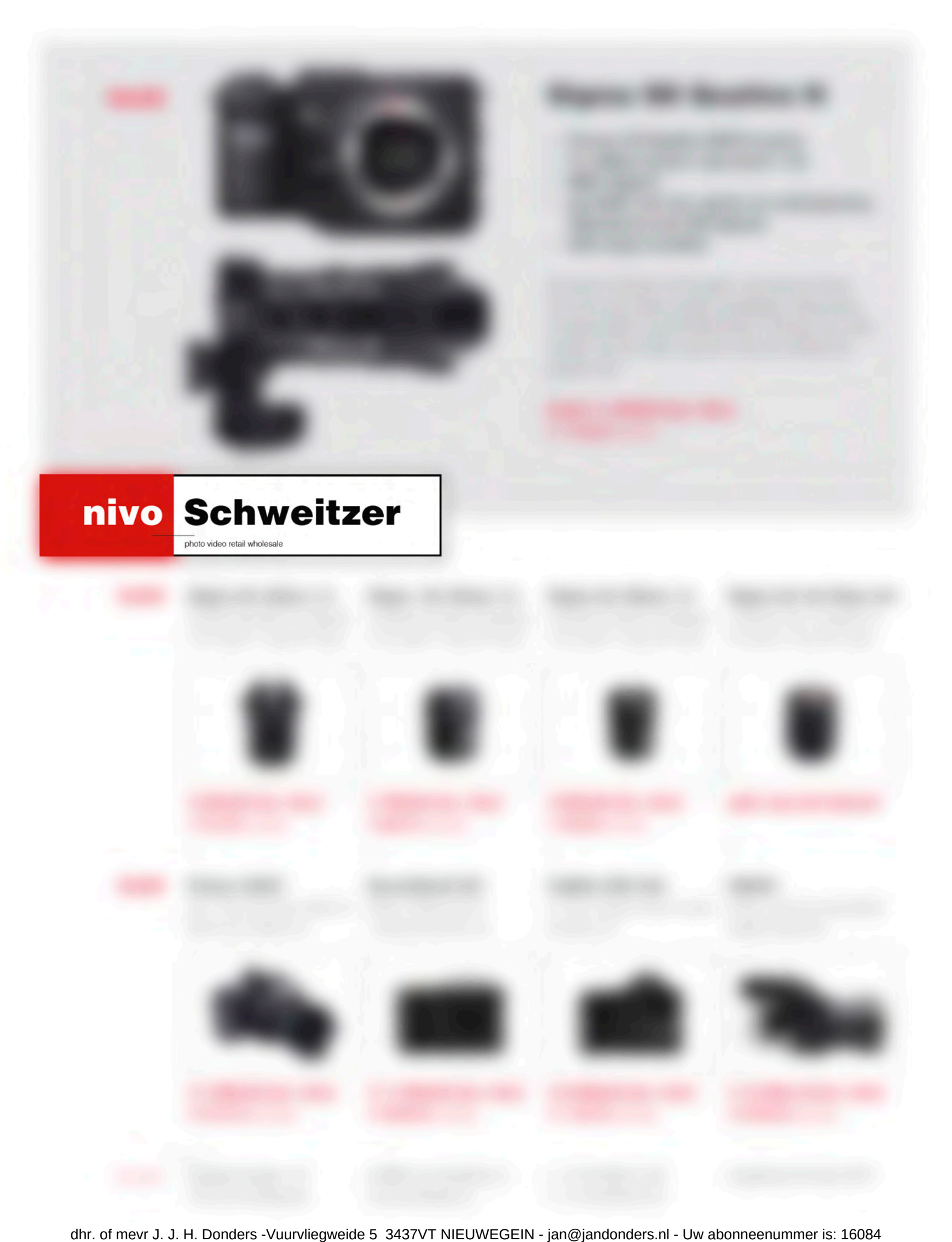
KESSELS' KEUS

Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.





▲ Multiple Exposure.



nivo **Schweitzer**

photo video retail wholesale

Uitgever

Focus Magazine BV
Postbus 905, 2003 RX Haarlem
Tingiertersweg 115, 2031 ER Haarlem
tel: 023-3031820
e-mail: focus@focusmedia.nl
internet: www.focusmedia.nl
f www.facebook.com/focusmagazine
t http://twitter.com/focusmedianl
i https://www.instagram.com/focus_magazine_nl/

Redactie

Erik Kessels (gasthoofdredacteur)
Dirk van der Spek (uitgever/hoofdredacteur)
Roos Schouw (redactiechef)
Jannie de Kruijff (redacteur fotografie)
Raymond Harper (eindredacteur)
Esther Wils (eindredacteur)
Dennis Hissink (fototechniek, online)
Mich Buschman (fototechniek algemeen)
Ger Meesters (fototechniek)

Vormgeving

Ido Harmens - FirmaVorm, Arnhem

Secretariaat

Jannie de Kruijff; jannie@focusmedia.nl
Roos Schouw; roos@focusmedia.nl

Druk

Boom+Verweij, Mijdrecht

Abonnementen

Een jaarabonnement kost € 64,90 in Nederland en € 70,90 in België. Een tweejarig abonnement kost € 121,- (NL) en € 133,- (B). Bij betaling met een acceptgiro wordt € 2,50 aan administratiekosten berekend. Een los nummer kost € 6,95. Focus verschijnt 11x per jaar. Een nieuw abonnement wordt gestart met de eerst mogelijke editie voor een bepaalde duur. Het abonnement zal na de eerste (betalings)periode stilzwijgend worden omgezet naar een abonnement van onbepaalde duur, tenzij u uiterlijk één maand voor afloop van het initiële abonnement schriftelijk opzegt. Na de omzetting voor onbepaalde duur kan op ieder moment schriftelijk worden opgezegd per wettelijk voorgeschreven termijn van één maand.

Opgeve en vragen over abonnementen:
Abonnementenland, Postbus 20, 1910 AA Uitgeest,
tel: 0900-ABOLAND of 0900-2265263 (€ 0,10 p/m).
Vanuit België: Abonnementenland,
Ambachtenlaan 21 Unit 2A, 3001 Heverlee,
tel: (0)28-085523.

Nieuwe abonnementen:
www.bladenbox.nl of www.bladenbox.be

Adreswijzigingen en opzeggingen:
www.aboland.nl of www.aboland.be

Beëindigen abonnement:
Opzeggingen (uitsluitend schriftelijk) dienen acht weken voor afloop van de abonnementsperiode in ons bezit te zijn.

Nabestellingen

Nabestelling van voorgaande nummers tot een half jaar terug kan via de webshop: shop.focusmedia.nl.

Portfolio's

Iedereen is vrij zijn/haar werk voor publicatie in Focus aan te bieden. Dat kan per e-mail via verwijzing naar de website of door inzending van het werk via e-mail op focus@focusmedia.nl. De redactie reageert alleen in geval van geschiktheid voor publicatie.

Auteursrecht

Het auteursrecht op dit tijdschrift en op de daarin verschenen artikelen wordt door de uitgever voorbehouden. Op toegestane verveelvoudiging is het wettelijk bepaald inzake het Reprerecht van toepassing (art. 16b en 17 Auteurswet en Armb van 25-6-1974, Stbl. 351). Hoewel de informatie in Focus naar beste weten juist is, blijven vergissingen en drukfouten mogelijk. Uitgever noch redactie stelt zich daarvoor aansprakelijk.

Coverfoto: © Erik Kessels



© ERIK KESSELS

Fantastische fouten

Perfectie is een belangrijk thema in veel hedendaagse kunst, ontwerp en fotografie. De hedendaagse populaire cultuur verdrinkt in een vloedgolf van oppervlakkigheid en over-volmaaktheid. Kunst is geposeerd en gepolijst en kunstenaars zijn 'in complete control'. Alsof helderheid en sereniteit het eindpunt zijn: de oplossing van een vraagstuk waar we ons tot nu toe generaties lang over hebben gebogen. Perfecte beelden als tegengif voor de chaos van ons leven. En het wordt alleen maar gekker, want onze technologie stelt ons in staat om de illusie van perfectie te blijven verfijnen. Onder invloed van digitale technieken hebben we een overvloed aan beelden gemaakt. We blijven maar schieten, totdat het goed is. Onvolmaakte foto's worden verwijderd, of we bewaren de goeie stukjes om aan elkaar te schuiven en daarmee één 'perfect' beeld te creëren. En dat beeld krijgt dan ook nog een filtering of een *touch-up*: ultraperfectie. In onze obsessieve zoektocht naar perfectie bewegen we weg van fouten. En dat is, naar mijn bescheiden mening, een ramp. Al onze 'skills' en technologische afhankelijkheid zorgen ervoor dat we niets meer doen wat we niet van tevoren hebben bedacht. Dat we geen fantastische fouten meer maken. Verbazingwekkende fouten die zó goed zijn dat je ze nooit van tevoren had kunnen bedenken. Gelukkig is 'falen' een onderwerp dat we steeds vaker terugzien in het werk van kunstenaars en fotografen. Ik heb Martin Parr, Susan Meiselas, Todd Hido, Julian Germain en Alex Majoli niet hoeven smeken om alsjeblieft een mislukt beeld voor deze 'foute Focus' in te sturen. De waarde ervan is voor hen net zo evident als voor mezelf. Verder laat ik bijdragen zien van Joan Fontcuberta, Joachim Schmid en Timm Ulrichs, die in 2016 al te bewonderen waren op de tentoonstelling *Fabulous Failures*. Ik ben dan ook enorm blij dat Focus me heeft gevraagd om een aantal van mijn lievelingsfouten in dit nummer te delen. Hopelijk inspireren ze u, de fotografieprofessional of -hobbyist, evenzeer als gecertificeerd 'goed' werk. *Enjoy!*

Erik Kessels

Gasthoofdredacteur

Al maanden hebben we het op de redactie met veel plezier over dit 'foute Focus' nummer. En wie anders dan Erik Kessels als perfecte gasthoofdredacteur! We zijn erg blij dat hij deze speciale Focus met ons wilde maken. De manier waarop Erik met beeld omgaat, zet je aan het denken en geeft je een 'frisse' blik op fotografie. Dat ondervonden wij en u hopelijk ook. Veel kijk- en leesplezier!



Focus is onderdeel van de Focus Media Groep en mede-oprichter van de European Imaging and Sound Association (EISA).



I AM FREEK

www.iamfreek.nl

FREEKS VERHAAL

TIPS & TRICKS

FOTOGRAFIE

WINACTIE

"De Falklandeilanden. Hier wilde ik altijd al eens naartoe en ik ben enorm blij dat het nu zover is. Dit is een van de belangrijkste broedplekken voor koningspinguïns en dat vind ik echt fascinerende dieren. Hoe die leven, dat wilde ik ontdekken en vastleggen."

Volg dr. Freek Vonk op ontdekkingsreis naar de Falklandeilanden, ga aan de slag met zijn fotogrietips en doe mee aan de fotowedstrijd. Je maakt kans op een D7200 kit met 18-300mm objectief. Meedoen kan t/m 30 juni 2017.

ONTDEK MEER OP IAMFREEK.NL



SPECIAL DE FOUTE FOCUS

**Gasthoofdredacteur
Erik Kessels**

In dit nummer:

34 Landscape Epiphanies

Timm Ulrichs

38 Purple

Joachim Schmid

44 Straatfoto's

Matt Stuart

60 Love = Love

Kent Rogowski

64 Constellations

Joan Fontcuberta

71 Fout!

Uitslag Focus fotowedstrijd

78 Werk in uitvoering

Fotograferen in ander licht

82 'Foute' fotoapparatuur

Ligt het aan de camera...
of aan de fotograaf?

87



VAKANTIEFOTO- WEDSTRIJD

Win een Sony RX10 III!

8 Erik Kessels

Een andere kijk op beeld

De humor valt misschien vaak als eerste op, maar er zit zeker een diepere gedachte achter het werk van Erik Kessels. Door te laten zien dat mislukt ook mooi kan zijn, en door een nieuwe betekenis aan beelden toe te kennen, wil hij ons beter laten kijken.



© ERIK KESSELS



© HANS AARSMAN

22

Er bestaan geen mislukte foto's

De eigenzinnige kijk van Hans Aarsman

Hans Aarsman was fotojournalist voor diverse dagbladen. Hij schreef boeken en zijn fotografische werk is te zien geweest in het Stedelijk Museum Amsterdam. Tegenwoordig doet hij 'veldwerk'. Hij heeft iedere donderdag een column in de Volkskrant, 'De Aarsman Collectie', waarin hij als een detective een foto ontleedt, en hij maakt onder andere theatershows waarvan de laatste, Precies Andersom, net is afgelopen.

48

Anders dan verwacht

'Mislukte' foto's van bekende fotografen

Ook bij bekende fotografen loopt niet altijd alles op rolletjes. Negen verrassende, mislukte of beschadigde beelden die toch het bekijken ruimschoots waard blijken te zijn.



© MARTIN PARR

72

Goed fout

Succesrecepten voor 'mislukte' foto's

De analoge fotografie heeft de digitale revolutie overleefd en lijkt zelfs bezig aan een renaissance. Als je ervoor terugdeinst om volledig op de analoge toer te gaan, bestaan er legio apps en computerprogramma's waarmee je jouw (smartphone)foto op een kiekje uit de oude doos laat lijken. Fletse kleuren, filmkorrel en zelfs vlekken, krassen of vouwen... bijna alles kan bij zo'n make-over.



© LOWOGRAPHY.COM



DENNIS HISSINK



ERIK

EEN ANDERE
KIJK OP BEELD

KESSELS

De humor valt misschien vaak als eerste op, maar er zit zeker een diepere gedachte achter het werk van Erik Kessels. Door te laten zien dat mislukt ook mooi kan zijn, en door een nieuwe betekenis aan beelden toe te kennen, wil hij ons beter laten kijken.

tekst: Jannie de Kruijff

Erik Kessels is creatief directeur van het communicatiebureau KesselsKramer in Amsterdam. Bekende projecten zijn die van Ben ("Ik ben Ben"), het Hans Brinker Budget Hotel (*The Worst Hotel in the World*) en ook *I Amsterdam*. Naast zijn werk als reclamemaker is fotografie een grote passie. Met veelal verzamelde en gevonden foto's brengt hij publicaties uit en stelt hij tentoonstellingen samen. Ook geeft hij lezingen en workshops. In al zijn werk staat zijn eigen, unieke manier van kijken naar, en omgaan met beeld centraal.

Mislukt

Het is mooi om te zien hoe enthousiast Erik Kessels wordt wanneer hij voorbeelden uit zijn boeken laat zien. "Moet je kijken wat een mooi beeld, waanzinnig toch!" bij een foto bedekt met ontwikkelspatten. Of glunderend, bij de foto van een zwarte hond die een grote zwarte vlek is geworden: "Net een schilderij van Rothko!" Erik wil graag de schoonheid van een mislukt beeld laten zien. Want een fout of mislukt beeld kan juist, wanneer je er goed naar kijkt, een beeld zijn waar een enorme emotie in zit, of gevoel. "Door foto's uit hun context te halen of bij elkaar te zetten, kun je er heel nieuwe betekenissen aan geven; dat is interessant."

Wanneer je bijvoorbeeld op iets als 'IMG 00001' googelt, dan krijg je vaak foto's van een open cameraloos. De winkelbediende haalt vaak een camera even uit de doos en maakt er vervolgens een foto van om te laten zien dat de camera inderdaad werkt.

Of als je 'i'm bored' intoetst op internet, krijg je veel foto's die mensen van hun voeten hebben gemaakt. Ik heb daar ook een keer een soort van installatie van gemaakt waarbij ik zo'n 4000 van die voeten heb gedownload."

Waar is je liefde voor 'andere' beelden begonnen?

"Ik ben opgeleid als vormgever, artdirector, en binnen mijn dagelijkse werk krijg ik vaak te maken met fotografie van een bepaalde perfectie. Ik heb altijd, ook binnen de reclame, geprobeerd om het anders te doen, om bijvoorbeeld ook met een ander soort fotograferen te werken. Traditioneel had je binnen de reclame een bepaalde groep van vakfotografen en ik werk ook veel met mensen die nog nooit eerder een opdracht hadden gedaan of meer een reportage-achtergrond hadden: Bertien van Manen, Carl De Keyser, of een Mitch Epstein en Hans Aarsman, om het een beetje te laten schuren en dat werkte ook heel goed."



▲ "Net een schilderij van Rothko!"

Ik ben altijd geïnteresseerd geweest in amateurfotografen omdat dat mensen zijn met een pure passie, die niet bang zijn om fouten te maken. Daar leer ik van. Zo heb ik voor Diesel bijvoorbeeld een keer een foto geselecteerd waarbij een van de belangrijkste modellen haar ogen per ongeluk dicht had en een beetje stom keek, maar dat maakte de foto juist interessant en die heb ik dan ook gebruikt.

We leven nu in een wereld waar zo veel mogelijkheden zijn met fotografie; fotografie is op haar hoogtepunt. Zelfs de camera's op onze telefoon zijn zo goed: wanneer je in het donker fotografeert, heb je een betere foto dan je met je ogen kan waarnemen. Daarnaast hebben we ook weer applicaties op de telefoon om foto's expres minder perfect te maken, dat is een interessant gegeven. Je ziet ook de tendens: als dingen echt supergoed zijn en helemaal tiptop qua kwaliteit, dat mensen toch weer op zoek gaan naar mindere kwaliteit of authenticiteit. Dat vinyl bijvoorbeeld weer zo populair is, heeft ermee te maken dat er een randje aan zit. Dat is een reactie die wel moet komen in een periode waarin alles perfect is."

De controle loslaten

"Ik denk dat als je in Focus bladert, je normaal ook fotografie ziet die stimulerend werkt, waar je van kunt leren en je aan kunt optrekken. In eerste instantie heb je misschien niet het idee dat je je aan foute of mislukte foto's kunt optrekken, maar dat is echt wel zo, want je leert beter kijken. Ik bedoel niet dat je leert van je fouten,

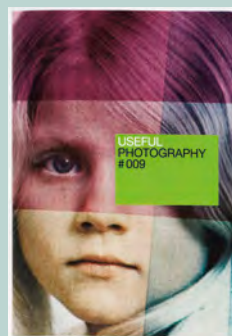
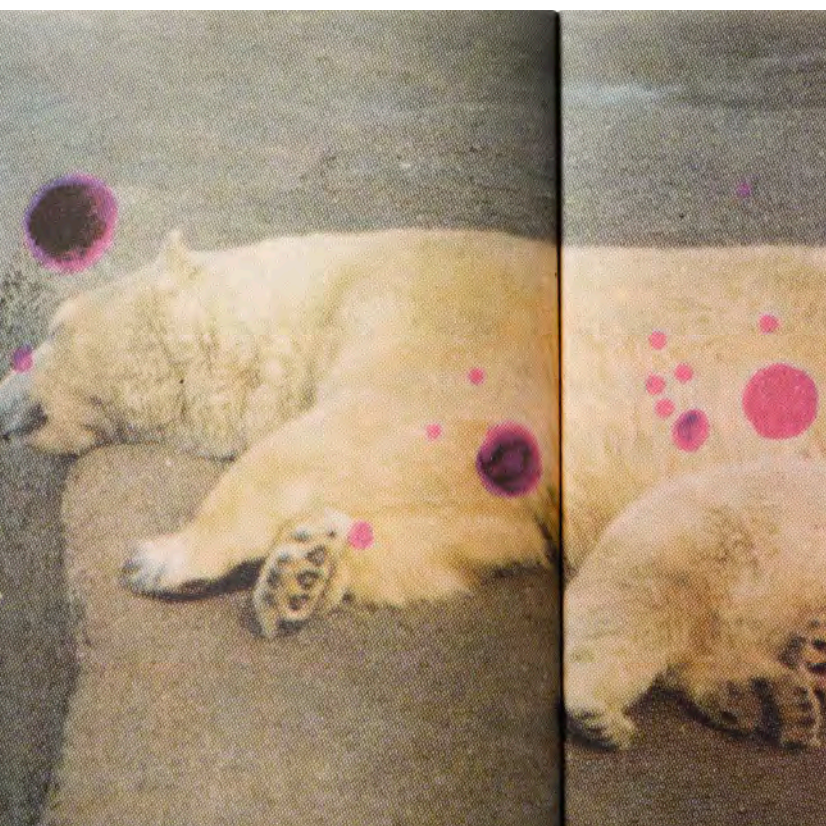


▲ "Een cameraband die voor de lens hangt is een klassieke fout. Je kunt je afvragen of dit de foto's misschien niet juist interessanter maakt."

want iedereen leert van zijn fouten, maar meer dat je bewust in de fout gaat. Dat kan in de fotografie op drie verschillende manieren; het kan een fout zijn die zich voor de camera afspeelt, een soort sereniteit van iets wat er toevallig gebeurt en dat documenteer je. Bijvoorbeeld een fout geschreven stopteken of een balkon zonder balkondeuren. Het kan ook een fout in de camera zelf zijn, bijvoorbeeld een digitale glitch of een camera die hapert omdat hij op het punt staat kapot te gaan, waardoor je

onverwachte resultaten krijgt. Of het is iets wat achter de camera plaatsvindt; dat is dan een soort van idee dat je bedenkt, waarbij je niet een gebaand pad neemt maar ervan afslaat.

Een cameraband die voor de lens hangt is bijvoorbeeld een klassieke fout. Bij de oude spiegelreflexcamera's zag je dit niet bij het fotograferen en hing hij er weleens een heel rolletje voor. Je kunt je afvragen of dit de foto's misschien niet juist interessanter maakt. Het heeft ook te maken met het



Useful Photography 2001-17

In deze serie, die Erik samen met anderen samenstelt, zijn steeds gebruiksfoto's verzameld. Foto's uit verkoopcatalogi, handleidingen, brochures en bijlages. Door de foto's uit hun originele context te halen, gaan we er heel anders naar kijken. Nummer 9 van de tot nu toe 13 delen gaat over de foto's die staan in camerahandleidingen en instructieboekjes om beter te leren fotograferen. Nummer 10 gaat over trouwen. Ieder paar documenteert de mooiste dag van hun leven op dezelfde manier, met dezelfde jurken, dezelfde locaties, dezelfde eerste kus als getrouwd stel.

In de oorlogsspecial is een brede selectie aan uniformen en kleurschema's verzameld, die laat zien dat elk land zijn eigen stijl van camouflage heeft ontwikkeld. Zo heeft het Duitse leger een heel andere look dan het Franse. Ook heeft elk land heel eigen ideeën over onzichtbaar zijn.

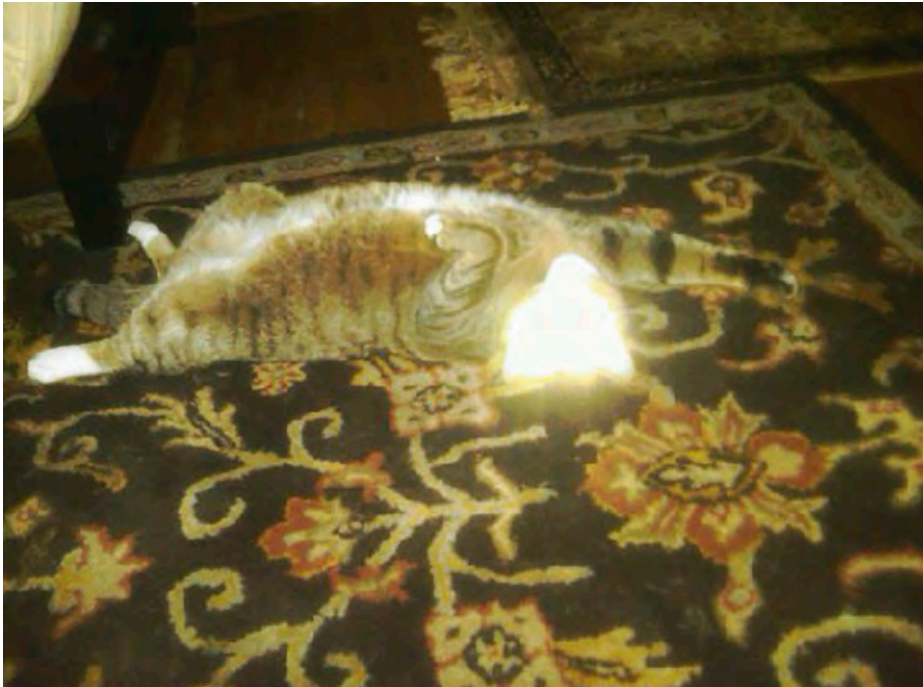
verlies van de controle, waardoor je weer gaat kijken. Iemand als Garry Winogrand was in de jaren '50, '60 een van de eersten die bij wijze van spreken niet meer keek maar zoveel fotografeerde dat hij eigenlijk pas begon te kijken als het beeld al gemaakt was. Een interessantste manier van benaderen. Dat doe ik eigenlijk ook, want ik hoef het beeld niet per se zelf te maken om er een verhaal mee te kunnen vertellen of om het te kunnen uitlichten."

"Wij zien nu voor de lunch al meer beeld dan iemand in de achttiende eeuw in zijn hele leven."

Kijken we nog wel echt?

"Onze manier van kijken is enorm veranderd. Wij zien nu voor de lunch al meer beeld dan iemand in de achttiende eeuw in zijn hele leven zag. Het is voor ons hetzelfde als lopen of het openen of dichtdoen van een deur, we denken er niet meer bij na. De rol van de foto is ook totaal veranderd natuurlijk, los van bepaalde foto's die voor specifieke doeleinden gemaakt worden of een vrij werk. Fotografen hebben ook, op een goede manier, enorme concurrentie gekregen van allerlei amateurs. De foto heeft nog maar een hele korte levenscyclus, maar we delen beeld wel meer. Met de techniek van nu kunnen we alles maken wat we willen, maar wat gaan we nu eigenlijk doen? Wat gaan we maken? Dat is een grappig dilemma; de techniek is perfect, maar wat nu?

De techniek speelt minder een rol en daardoor wordt het verhaal of de betekenis van een beeld veel belangrijker. Er zijn altijd mensen die techniek heel belangrijk zullen vinden, en dat is natuurlijk ook goed, maar het is vooral een mannending. Ik denk dat het abonnementenbestand van Focus voor het merendeel uit mannen bestaat. Bij een fotowinkel zie je ook alleen maar mannen in de etalage kijken. Als ik workshops geef op academies dan zie je dat 70 tot 80 procent vrouw is, dat is al jaren zo. Als zij over hun project praten, hebben ze het nooit over hun camera of over techniek, maar altijd over het onderwerp. Er is in Nederland een enorme aanwas van vrouwelijke fotografen. De beste fotografen zijn allemaal vrouwen, dat is niet overdreven."



▲ Een verkeerd gebruikte flits heeft in dit geval een bijzonder effect.





In Almost Every Picture 2001-17

Een tot nu toe 14-delige serie boeken waarin steeds een specifieke verzameling centraal staat. Zo gaat nummer 7 over Ria van Dijk die al tachtig jaar lang elk jaar gaat schieten in de schiettent op de Tilburgse kermis. De foto's die op het moment van actie worden gemaakt, heeft ze allemaal bewaard als trofeeën.

Deel 11 gaat over Fred en Valerie, een stel uit Florida met een passie voor fotografie en water. Fred maakt de foto's en Valerie poseert, volledig gekleed: onder de douche, in de zee, in een fontein of waar dan ook. Het maakt niet uit waar ze zijn of wat ze aan het doen zijn, als ze water zien gaan ze aan de slag.

Nummer 13 gaat over de meest voorkomende fout in de geschiedenis van de fotografie en toont foto's waarbij per ongeluk een vinger of een deel van de hand voor de lens zat tijdens het afdrucken.

Durven mensen geen fouten meer te maken?

"Nee, daarom heb ik ook het boek *Meesterlijke Missers* gemaakt, voor creatieve mensen, om juist fouten op te zoeken. Je kunt het metaforisch vergelijken met een navigatiesysteem. Je toetst in waar je ergens in Heerenveen moet zijn en je weet dat als je gaat rijden, je er hoe dan ook komt; er kan nog weleens een omleidinkje zijn, maar het gaat niet fout. Terwijl je, als je zonder navigatiesysteem rijdt, niet oplet en een verkeerde afslag neemt, misschien ergens in een gehuchtje terechtkomt en aan iemand de weg moet vragen. Dan kom je vervolgens op een heel ander idee en denk je: ik ga helemaal niet meer naar Heerenveen! Maar je kunt het ook vergelijken met de voortuin en de achtertuin van een huis. Veel mensen die nu fotograferen, werken alleen maar in de voortuin. Ze zijn bezig om iets heel moois te maken en denken niet heel erg na over het waarom. Het is in de voortuin gemaakt en daar kan iedereen ernaar kijken. Terwijl je juist in de fotografie ook in de achtertuin moet zitten, omdat je daar kunt experimenteren en rommelen en fouten kunt maken en denken: waar ben ik mee bezig? En als je dan je iets hebt gevonden, dan pas breng je het naar de voortuin en kun je het laten zien. Het heeft dan wel een soort oorsprong, iets dat wordt vaak vergeten."

Het moet meteen goed zijn?

"Dat is precies wat ik bedoel, dat is de voortuin! Terwijl je het niet hoeft te hebben over goed of slecht, je moet het hebben over waarom: waarom wil je een foto maken, waarom fotografeer je? Iedereen kan tegenwoordig fotograferen en dat is de ontwikkeling die heeft plaatsgevonden in musea en festivals. Tot zo'n tien,



▲ Ook een compleet onscherpe foto kan toch intrigerend zijn.

twintig jaar geleden waren de fotografen nog een soort van masters en dat is nu heel democratisch is geworden, iedereen heeft een kans. Het is interessant om te zien hoe fotografie nu opgerekt kan worden met wat je maakt, met hoe je het laat zien en wat je ermee vertelt.

De komst van internet heeft voor een veelvoud aan foto's gezorgd, waardoor foto's ook gebruikt worden voor nieuwe doeleinden; veel fotografen maken eigen werk, maar gebruiken daarnaast ook werk van anderen of van internet.

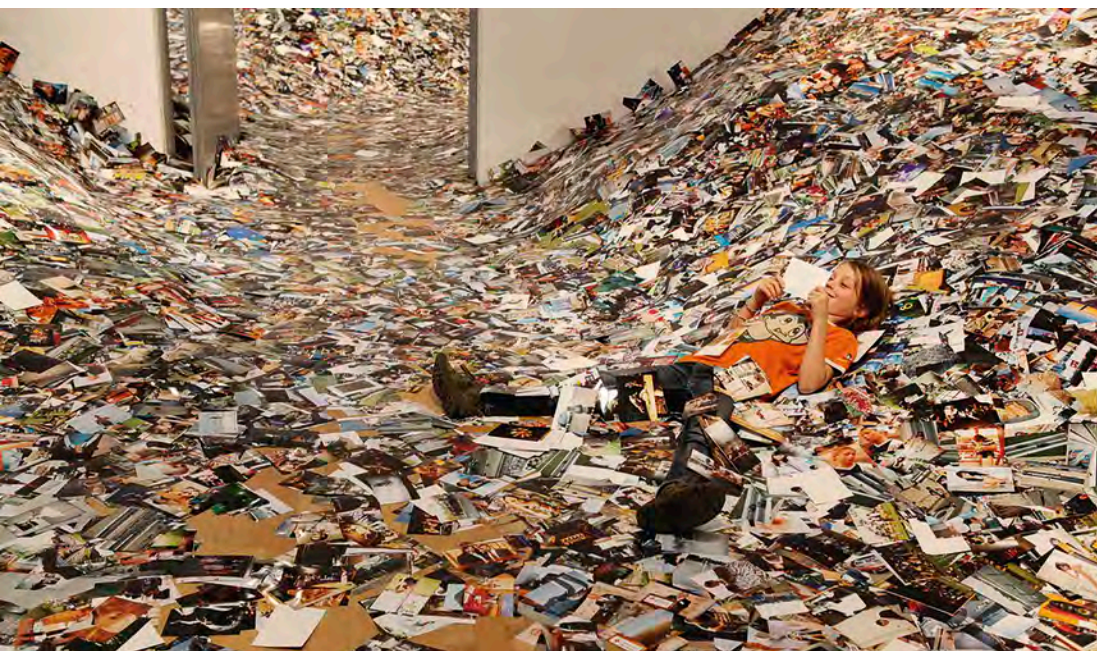
Ik heb in 2012 met vier anderen, onder wie Martin Parr en Joan de Fontcuberta, de tentoonstelling *From Here On* gemaakt,

in Arles. Hierbij waren 36 fotografen van over de hele wereld te zien die alleen maar gebruikmaakten van beeld dat ze op internet hadden gevonden. Er was toen in die week in Arles zelfs een protest met een demonstratie van fotografen die iets hadden van: ja, maar dat kan je niet maken!

Dat was een kantelpunt; het opnieuw editen van beeld en er daardoor een nieuwe betekenis aan geven, dat is een heel werkgebied geworden."

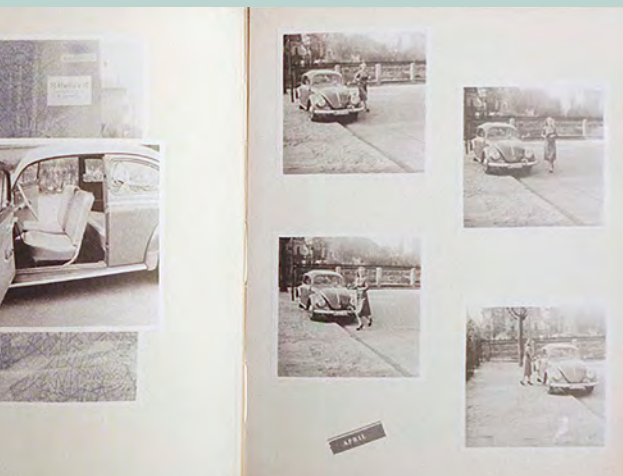
Maar veel mensen vinden dat fout?

"Jazeker, en het is hartstikke leuk dat ze dat fout vinden. Het is leuk om dingen te doen



24 Hrs in Photos 2012

Door de komst van digitale camera's en internet worden we dagelijks overspoeld door foto's. Voor dit project werden alle beelden uitgeprint die op een enkele dag op Flickr werden ge-upload. Het waren er 350.000 en ze werden allemaal in de tentoonstellingsruimtes uitgestort, waarbij de bezoekers zich een weg door de bergen foto's moesten banen.



Album Beauty 2012

Een ode aan het fotoalbum dat ooit in elk huis te vinden was maar nu in onze digitale wereld snel aan het verdwijnen is. De selectie uit de verzameling fotoalbums van Erik toont de levens van anonieme mensen van over de hele wereld: geboorte, dood, familie, vriendschap, jeugd, geluk, vakantie.



**“Wat ik
interessant vind,
is wat voor verhaal
je met een beeld
kan vertellen.”**

die zowel mensen geweldig vinden als waar een andere groep een ontzettende hekel aan heeft. Het is beter om expliciet te zijn dan in het midden te zitten.

Wat ik interessant vind, is wat voor verhaal je met een beeld kan vertellen. Dat is iets dat in de toekomst steeds belangrijker gaat worden, denk ik. Bijna alle beelden kun je bij wijze van spreken maken, of zijn op een bepaalde manier al gemaakt, maar nog niet alle verhalen zijn verteld.

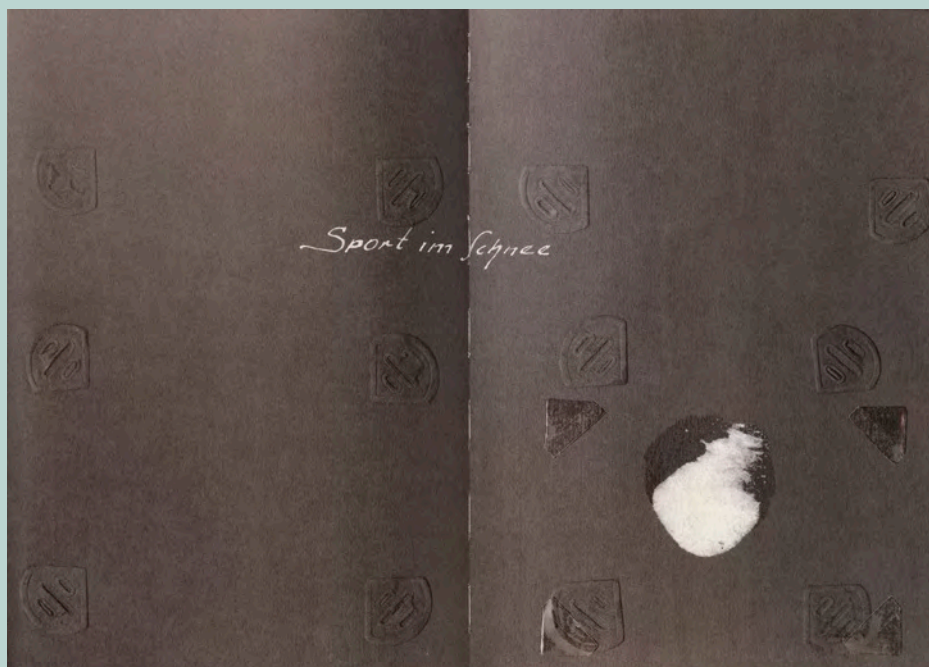
Ik heb laatst op een fotofestival een tentoonstelling gemaakt met maar één beeld, dat was wel een interessant experi-

ment. Ik koos één beeld uit dat je overal in de stad tegenkwam, op straat, in abri's of groot op een gebouw; het stond in de krant of op stickers die je kon meenemen, en het hing als enige kunstwerk in de tentoonstellingsruimte. Omdat wij met zoveel beelden leven, had ik hier geprobeerd om specifiek op één beeld te focussen en mensen hadden zoiets van: wat is dit? Het beeld is de laatste foto die is gemaakt van mijn zus voordat ze overleed. Het is een soort vakantiefoto, door een anonieme fotograaf gemaakt, en mijn ouders hebben haar beeld daaruit geknipt, dat hing uitvergroot in



Shining in Absence 2015

Een hommage aan de in 2013 overleden foto-historicus Frido Troost, iemand met een enorm grote en diverse fotocollectie. Omdat het onmogelijk was dit in een enkel boek en één expositie goed weer te geven, koos Erik ervoor om zich te richten op dat wat er duidelijk niet meer is: fotoalbumpagina's waarin de foto's ontbreken; alleen de fotohoekjes, lijmresten en notities blijven over.





► Links de originele reclame van Marlboro, rechts de foto van Richard Prince.



zwart-wit bij ons in de kamer. Het is een beeld dat alleen voor mij en mijn ouders heel erg belangrijk is, maar voor de rest weet niemand wie het is. In de tentoonstelling en in de krant werd de foto toegelicht, maar op straat niet. Het had ook met een andere foto gekund – je ziet het ook wel in dictaturen, waar een bepaald beeld tot een soort icoon wordt gebombardeerd; denk bijvoorbeeld aan het portret van Mao.”

Je haalt veel van internet, heb je wel eens problemen met copyrights?

“Als ik met KesselsKramer een beeld van internet pluk, dan benaderen we de eigenaar en die betalen we. Maar meestal gaat het om het totaalbeeld waarmee je iets wilt aantonen, het is geen commercieel project. Dat wordt al zo lang gedaan; Marcel Duchamp of Andy Warhol Warhol gebruikten al bestaand beeld en maakten er iets nieuws van. Kijk bijvoorbeeld naar

wat Richard Prince deed. In de jaren '80, '90 had je al die reclames van Marlboro met cowboys in het weidse landschap; Richard Prince heeft eens van zo'n billboard een reproductie gemaakt door de tekst en het pakje sigaretten eruit te retoucheren en er vervolgens een nieuwe afdruk van te maken. Zijn statement was dat Marlboro het Amerikaanse landschap had gekaapt en dat hij het heeft schoongemaakt en weer heeft teruggegeven aan de mensen. Tot op heden is dat een van de duurste verkochte foto's ooit, maar het is een beeld van iemand anders, een-op-een, dat hij vervolgens als zijn beeld presenteert.

Daar is een gigantische rechtszaak over geweest, waar ook weer een boek over is verschenen, maar die zaak heeft hij gewonnen. Vervolgens zijn er mensen geweest die daar weer overheen zijn gegaan en nieuw werk met Prince's werk hebben gemaakt, bijvoorbeeld gespiegeld, zodat de cowboy de andere kant op gaat, en dat mag

ook, alleen krijgen ze het natuurlijk niet voor hetzelfde bedrag verkocht.”

Word jij wel eens gekopieerd?

“Bepaalde werken liggen soms wel aan de oppervlakte. Ik heb een keer een boek gemaakt met herten die door middel van door jagers geplaatste camera's met een bewegingsdetector waren gefotografeerd. Dat is daarna ook door heel veel anderen gedaan. Soms kom je net op het goede moment met iets. Met *Useful Photography* hebben we een keer een nummer gemaakt met foto's die mensen zelf thuis maken van prullen die ze willen verkopen en daar waren we net op tijd mee; dat lag bij zoveel mensen al op de plank, dat was een gelukje. Maar het maakt in principe ook niet uit; als je het verhaal bijzonderder vertelt, of je voegt er iets anders aan toe, dan is het weer nieuw.” ●

www.kesselskramer.nl



Unfinished Father 2015

Na een beroerte kan de vader van Erik nauwelijks nog praten en bewegen. Daarvoor was hij actief en restaureerde hij Topolino's, de Fiats 500 die van 1936 tot 1955 werden geproduceerd. Hij was met de vijfde bezig toen hij een beroerte kreeg. De half afgemaakte carrosserie bleef daarna in de schuur staan. In een boek en een tentoonstelling toonde Erik Kessels de onvoltooide auto in combinatie met de vele foto's die zijn vader van zijn restauratiewerk maakte. Zowel de man als de auto zal nooit meer helemaal compleet worden.

The Many Lives of Erik Kessels

Meer Erik Kessels vind je in het lijvige overzichtsboek *The Many Lives of Erik Kessels* dat onlangs is verschenen, en in twee retrospectieve tentoonstellingen deze zomer; een in Turijn en een in Düsseldorf. Bij deze laatste nodigt hij Paul Kooiker, Joan Fontcuberta, Peter Piller, Joachim Schmid en Ruth van Beek uit om ook werk te tonen.

Hiernaast is momenteel de groepstentoonstelling *Fabulous Failures* te zien die is samengesteld door Erik, met o.a. Annegien van Doorn, Sarah Carlier, Paul Bogaers, en Barry van der Rijt.



The Many Lives of Erik Kessels

Uitgeverij Aperture
€ 57,-
ISBN 9781597114165

1 juni t/m 30 juli
CAMERA – Centro Italiano
per la Fotografia
Via delle Rosine 18, Turijn (IT)
www.camera.to



Fabulous Failures

Groepsexpositie, curator Erik Kessels
t/m 20 aug
Le Botanique
Koningsstraat 236, Brussel (B)
www.botanique.be

Erik Kessels & Friends

12 aug t/m 5 nov
NRW-Forum Düsseldorf
Ehrenhof 2, Düsseldorf (D)
nrw-forum.de



Failed It/ Meesterlijke Missers 2016

Dit boek gaat over de kunst van het falen. Het daagt je uit om juist fouten te maken en de moed te hebben om te mislukken. Om je foute foto's niet meteen weg te gooien maar ze je juist te laten inspireren tot vernieuwing en vernieuwende inzichten. Omarm die vinger voor de lens, het net gemiste moment en de verkeerde belichting.

30%

€121,-
22#
€85

België: € 97,-

TWEEJAAR
ABONNEMENT



korting op een Focus abonnement!

11#
€64,90
€45

België: € 51,-

JAAR
ABONNEMENT



focus

Kijk voor de details en abonneermogelijkheden op:
www.focusmedia.nl/abonnementen

Een nieuw abonnement wordt gestart met de eerst mogelijke editie voor een bepaalde duur. Een persoonlijk abonnement zal na de eerste (betalings)periode stilzwijgend worden omgezet naar een abonnement van onbepaalde duur, tenzij u uiterlijk één maand voor afloop van het initiële abonnement schriftelijk opzegt. Na de omzetting voor onbepaalde duur kan op ieder moment schriftelijk worden opgezegd per wettelijk voorgeschreven termijn van één maand.

KESSELS' KEUS

Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.



▲ The End of the Roll.

Masters of full-frame

Het allerbeste van full-frame in een behuizing waarvan het gewicht de helft is van traditionele spiegelreflexcamera's. Ontworpen voor de behoeften van serieuze liefhebbers, professionele foto- en videografen.

Maak kennis met de **α7**-serie van Sony



α7_R



α7



α7_S



α7_R II

Superieur detail
voor professionals

4K



α7 II

Full-frame perfectie
voor iedereen



α7_S II

Ultrasnel voor
professionals

4K



Ontdek meer op: www.sony.nl/a7-series

'Sony', 'α' en hun logo's zijn geregistreerde handelsmerken of handelsmerken van Sony Corporation. Alle andere logo's en handelsmerken behoren toe aan hun respectievelijke eigenaren.

Er bestaan *geen* mislukte foto's



▲ Kruiwagen.

DE EIGENZINNIGE KIJK VAN HANS AARSMAN

Hans Aarsman was fotojournalist voor diverse dagbladen. Hij schreef boeken en zijn fotografische werk is te zien geweest in het Stedelijk Museum Amsterdam. Tegenwoordig doet hij 'veldwerk'. Hij heeft iedere donderdag een column in *de Volkskrant*, 'De Aarsman Collectie', waarin hij als een detective een foto ontleeft, en hij maakt onder andere theatershows waarvan de laatste, *Precies Andersom*, net is afgelopen.

tekst: Roos Schouw

**"Voor veel mensen
is fotografie een sport
en niet een onderzoek
naar hoe het leven
nou in elkaar zit.
Voor mij wel."**



© HANS AARSMAN

Hans is wars van hoe dingen moeten, van opgelegde vormen en vooral van fotoschilderijen. Hij is een groot voorstander van het toelaten van toeval en het gebruikmaken van de cadeautjes die je krijgt bij het fotograferen. Zijn manier van kijken naar fotografie is bijzonder en opent je ogen. In zijn ogen bestaan er geen mislukte foto's.

"Fout is helemaal niet slecht. Het zegt iets. Scherp zegt eigenlijk: 'zie mij eens mijn best doen om een mooie foto te maken', en dat zit dan in de weg. Onscherp kan betekenen: 'het was zo emotioneel', en dat voel je dan ook, of: 'de camera was heel slecht, uit de tijd dat ik heel arm was', of: 'ik kon het gewoon niet'.

Stel, je maakte vroeger vakantiefoto's aan het strand. Op de een of andere manier valt je camera in een plas water en op de film komen allemaal druppels terecht. Als je vervolgens die foto's terugziet, weet je meteen weer wanneer en waar en hoe. Dat was die keer dat de camera in het water viel. Dat maakt het meteen heel sterk. Wanneer je een foto gaat zien als een verslag van

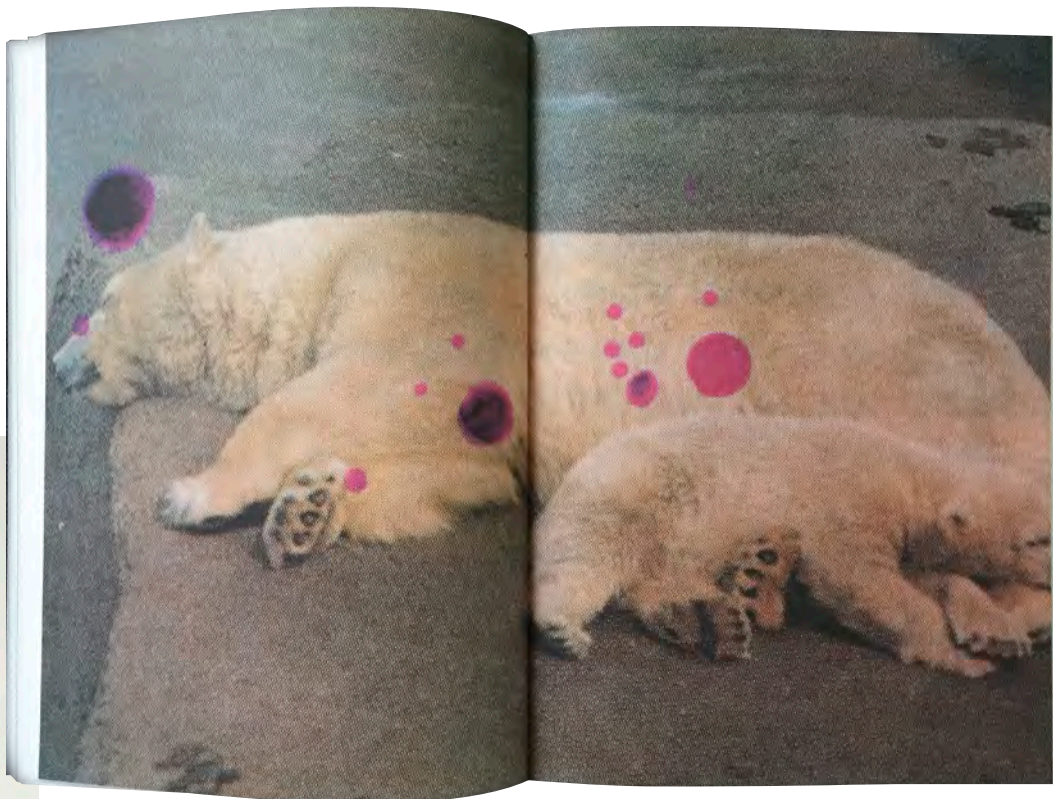
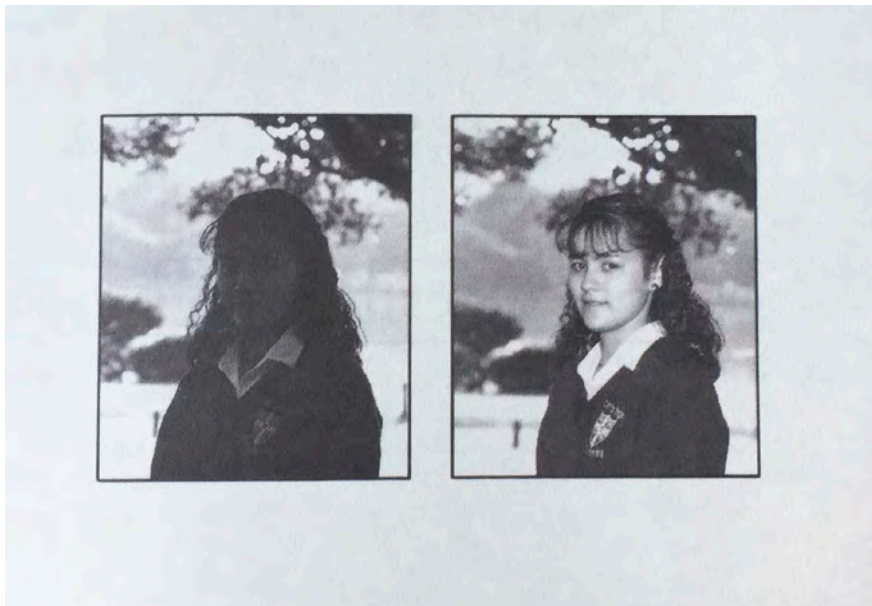
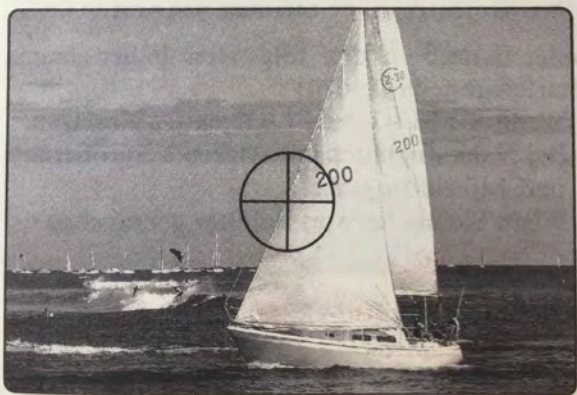
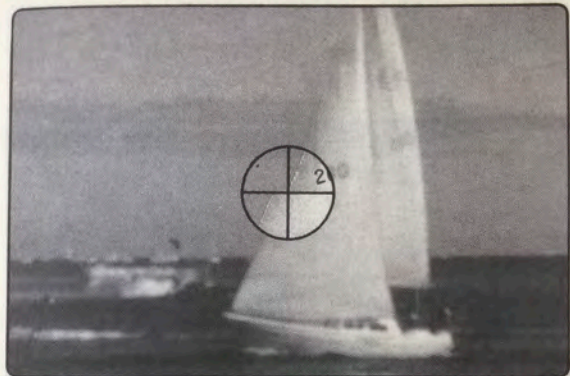
toen, kun je er veel ruimer over denken en hoef je niet elke keer examen te doen om de scherpe foto te krijgen. Voor veel mensen is fotografie een sport en niet een onderzoek naar hoe het leven nou in elkaar zit. Voor mij wel. Ik ga op zoek naar wat erin te ontdekken valt en die ontdekking laat ik vervolgens zien.

Vroeger gaf ik af en toe lezingen bij fotoclubs. Ik wilde een keer dia's laten zien, maar die kreeg ik niet scherp op het scherm. 'Ach, laat ook maar zitten met dat scherpstellen,' zei ik, 'het gaat toch om het idee.' Sommige mensen vielen toen van hun stoel, 'O mijn god, wie hebben we hier over de vloer gehaald?'" Hans ziet alles als een weergave van wat er voor de lens staat, wat er toen gebeurde, of hoe iemand reageerde. Dat hoeft dan niet per se scherp te zijn. Wel vindt hij het jammer als hij een tekst niet kan lezen, ergens in een hoekje. "Ik wil graag precies weten wat er gebeurt op een foto. Het is informatie waar je wel of niet iets mee kan. Dus als er een vogelstaart in het beeld zit, dan geeft dat mij het gevoel dat het hoog is waar die vogel zit. De tijden zitten erbij, dus

je kunt zien hoe laat hij daar is gaan zitten. Zo ga ik ermee om. Dat opent veel meer. Ik denk na over waarom zus, en als dan, en hoe zit dat nou. En dat maakt het leven wel ontzettend veel leuker, vind ik! Je moet niet te snel denken 'het moet zus of zo'. In het verkeer moeten dingen al op een bepaalde manier, dat is vervelend, en dan ga je dat in je hobby ook nog een keer doen! Ik vind een onscherpe foto daarom helemaal geen mislukte foto, net zoals ik een scherpe foto geen gelukte foto vind."

Onderwerp

"Ik zit op een tenniscamp waar ik eens in de drie weken banendienst heb en de bladeren van de banen moet vegen. Tenminste, het zijn niet alleen bladeren die van de bomen komen, maar nu, in de bijna-lente, komen er zaadjes naar beneden. Sinds kort, elke keer als ik weer zo'n kruiwagen vol heb, maak ik een fotootje van wat er allemaal in zit. Dan zie je zo het hele seizoen in de kruiwagen voorbij komen. In de herfst heb je drie kruiwagens vol en vorige keer had ik een heel dun laagje met broccoli, zo leek het wel.



▲ *Useful Photography.*

Normaal fiets je overal aan voorbij. Men zou moeten beseffen hoe bijzonder het eigenlijk is waar je in terecht bent gekomen met dat ene kaartje dat gemiddeld vijfenzeventig jaar geldig is. Je kunt er allemaal leuke dingen mee doen, met wat je in je leven tegenkomt. En daar draait het steeds om: wat is nu een onderwerp voor een foto? Het is moeilijk om daar een antwoord op te geven. Dat maakt dat mensen zich werpen op de scherpste en zeuren over licht en andere zaken die er eigenlijk helemaal niet toe doen. De foto's die bijvoorbeeld overblijven van honderd jaar geleden, zijn degene waarvan het onderwerp interessant is. Het leuke van deze tijd is wel dat het idee van wat een foto zou kunnen zijn, veel groter is vergeleken met vroeger. Mensen fotograferen veel meer, dus je ziet ook veel meer.

Voor *Useful Photography* (een reeks tijdschriften met diverse fotoverzamelingen, samengesteld door Hans Aarsman, Claudie de Cleen, Julian Germain, Erik Kessels en Hans van der Meer, red.) hebben we een editie gemaakt met foto's uit camerahandleidingen. Daar staan ontzettend leuke foto's in. Vooral die met het slechte en het goede voorbeeld naast elkaar, waarbij ik dan altijd de slechte foto veel interessanter vind. Dat komt omdat het onderwerp van die goede foto niet interessant is. Het onderwerp is het belangrijkste. Het onderwerp is de fotograaf. De uitvoering is ook wel van belang, maar minder dan het onderwerp. De fotograaf moet zich wel bewust zijn van wat een goed onderwerp is. Of een afwijking hebben dat hij altijd hetzelfde fotografeert; dan wordt het weer een serie en dan is het weer goed door de veelheid. Ik heb zo'n spijt dat ik niet vanaf mijn derde jaar al mijn schoenen heb gefotografeerd. Ik weet zeker dat wanneer je ze terugziet, je dan denkt: 'o ja, die en die'. Dat zijn gouden dingen. Ik zou elke ouder aanraden altijd vanaf het begin alle schoenen van je kinderen te fotograferen. Het onderwerp staat dus op één en tegelijk is dat ook het moeilijkste, vind ik."

Dienstbaar

"Wat fotografie zo interessant maakt, is de dienstbaarheid van het medium. Het is zo onzichtbaar. Je denkt dat je iets voor je hebt wat de werkelijkheid was, dat is echt heel bijzonder. Maar zo gauw er een auteur tussen gaat zitten, wordt het moeilijk. Dus mensen die zeggen: 'ik houd van fotografie...' Oe..., die vertrouw ik niet! (Lacht heel hard.) Zet dat er maar boven! Zij verkwansele het medium eigenlijk, je moet er juist niet van houden. Een politiefotograaf zegt toch ook niet 'ik houd van fotografie'? Maar dát zijn interessante foto's."

Roos: "Hoe gaan we dat uitleggen?"

Hans lacht: "Auteurs gaan ertussen zitten en op die manier wordt het weer een schilderijtje. Ik wil gewoon zien hoe het eruitziet, dat is op zich al mooi genoeg. Het feit dat je erbij bent en bedenkt dat het een goed onderwerp is, dát is je kwaliteit. Maar maak jezelf verder zo onzichtbaar mogelijk. Helemaal in het begin was fotografie alleen maar functioneel, in de negentiende eeuw. Pas later ontstond de behoefte er kunst van te maken, zelfexpressie. Ze gingen foto's expres op schilderijen laten lijken. Daar zitten we nu nog steeds mee, afschuwelijk! Het is onderwerparmoede, dus dan ga je maar uitpakken met rare toeters op je hoofd. Het is schrijnend dat het onderwerp geen onderwerp is. Er zou veel meer aandacht voor moeten zijn in fotobladen en op academies, want daar gaat het om. Als je politiefotograaf bent, moeten je foto's natuurlijk scherp zijn, want je wilt kunnen zien waar de kogel ligt en waar hij erin en eruit is gegaan. En het bordje van de bewijsstukken moet je kunnen lezen. Dan wordt het echt interessant. Ik mag dat soort foto's graag analyseren, wat er precies gebeurd is. Wat doen die bloedsporen op de krant, terwijl het slachtoffer bij de deur is doodgeschoten? Je vindt de foto gewoon op internet. Op een bepaalde manier is de fotografie aan de leiband van de schilderkunst gaan lopen en gaan ze ook allemaal met photoshop aan het werk. Dat heeft weinig meer met creativiteit te maken, met het doen van ontdekkingen."

"Ik wil gewoon zien hoe het eruitziet, dat is op zich al mooi genoeg."

▼ Moord in Sydney, 1944.



Cadeau

"Wat ik zo'n mooi boekje vind is *Schape tellen* van Hans van der Meer. Kinderen begrijpen meteen wat er zo leuk is aan fotografie, namelijk dingen ontdekken. De foto's die ik maakte in Amsterdam vinden kinderen ook heel leuk, omdat ze er veel op kunnen zien. Dan is scherpte wel handig, omdat er dan er een idee achter zit, het heeft een functie en is het geen losgeslagen beslissing. Voor legpuzzels is een scherpe foto ook heel handig, anders is hij zo moeilijk te maken. Het dankbare aan fotografie is dat je altijd dingen cadeau krijgt. Een goede foto heeft altijd iets wat je niet verwacht. En mensen die zeggen dat de foto precies is geworden zoals ze in gedachten hadden, daarvan vind ik het heel hoogmoedig en het

is ook een beetje dom dat je geen gebruik maakt van wat de schepping je genadevol aanreikt. Misschien ben je dan ook niet zo'n goede fotograaf, als je het toeval niet durft toe te laten, als je het niet gewoon laat gebeuren. Je zou eigenlijk alleen de omstandigheden kunnen creëren en dan laat je het verder gaan. Dat probeert zelfs Erwin Olaf.

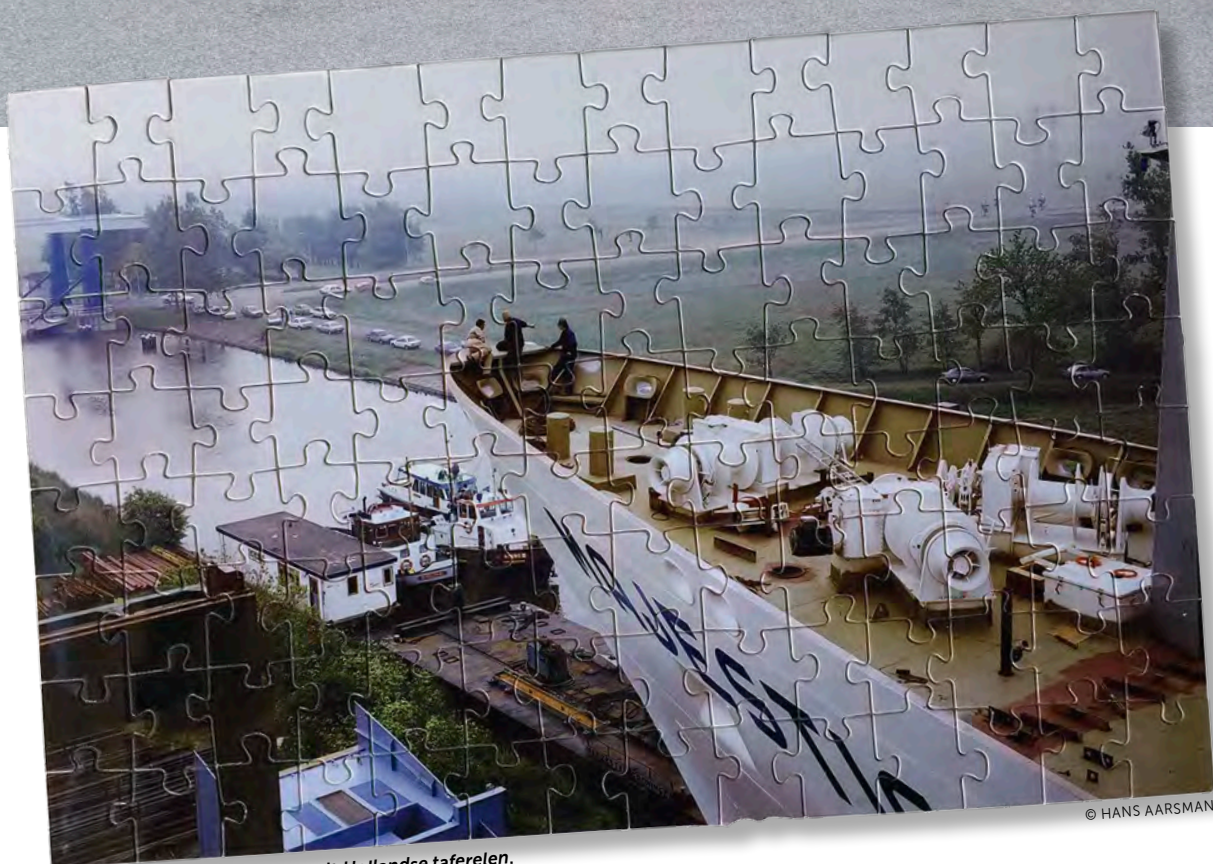
Hetzelfde geldt voor kadring: hoe minder, hoe beter. Ik erger mij altijd rot aan het aanbod van gekadreeerde foto's. Waarom moet er iets af? Je kunt aan de grootte van het bestand zien dat ze hebben zitten snijden. Dan stond er misschien iemand onscherp op de voorgrond. Dat geeft juist diepte, maar dat moet er dan weer af, waardoor je weer andere dingen mist."

▼ *Schape tellen.*





▲ Amstelstraat,
uit *Hollandse taferelen*.
© HANS AARSMAN



▲ Legpuzzel van Waterhuizen, uit *Hollandse taferelen*.



▲ Alarm.



▲ Bedlectuur.

▼ Even ontdoeien.

© PETER HERMANIDES





Wie het weet

De balkons van een flat met 25 verdiepingen. Samen met tienduizend andere flats is hij in een jaar tijd uit de grond gereispt in Pyongyang, een nieuwe wijk in de hoofdstad Pyongyang. Alles moest op tijd klaar zijn voor de viering van de 105de geboortedag van de stichter van Noord-Korea, Kim Il-sung, grootvader van huidige leider Kim Jong-un. Dat is gek. Nu weet de wereld dat we snel en goed kunnen bouwen, heeft Kim Jong-un gemeent. Dat ze snel bouwen weten we ja, maar of ze het ook goed kunnen?

Aan de bloemen zijn ze niet hebben de balkons ingebouwd bloembakken waarin iedereen vervolgens braaf bloemetjes heeft geplant. Of is dat van staatwege gebod? Nee, dan hadden ze er wel de begonia ingezet die is vernoemd naar Kim Il-sung. Die heeft raderen hoe die heet de Kimilsungia. Was het toepasselijk geweest op zijn 105de geboortedag. De andere twee leiders hebben ook begonia's naar zich laten vervoeren, respectievelijk Kim Jong-il en Kim Jong-il. Althans de begonia's zijn kwaliteits, een klein die in geen bloembak te zien is. Er zijn nog twee voor minder in een strak kamp te land.

Wonen er eigenlijk al mensen in de flat? Er staat niets op de voorste balkons. Of zijn die er niet, in Noord-Korea is alles anders. In de andere verre staat een deur op een kier, een teken van leven. Voor de glaswand is een hekwerk aangebracht, ze vertrouwen hun eigen namen niet.

Waar het zonlicht lange de balkons strijkt, zie je om de paar regelige een- en tweerders. Op zich niks met slecht gereispt, ware het niet dat ze kleine de kerkten kerkten laden. Omdat ze niet over het hele oppervlak goed van zitten. Plus het weer knijpt sneller in de spoe. komt de hechting ook niet ten goede. Als alle flats zo bereid zijn, kun je beter geen wandelingetje maken in je nieuwe wijk.

In 2014 is in een andere nieuwbouw wijk van Pyongyang een hele flat ingestort. Kan ermeer te maken hebben dat het als het tegelen ook het gieten van beten op zijn loerend dalen gaat. Muren blijken scheef te staan als de bekisting wordt weggehaald, het beton wordt niet goed gestort, er vallen gaten in. De stamperen en regelis eroverheen, niemand die er iets van ziet. Maar kijk even naar de aamdelingen van de raamkozijnen op de plafonds en de halloenmuur, niets past.

En wel een atoomboom. Wie het weet mag het zeggen.

Hans Aarsman

UPDATES
TWITTER: @AARSMAN

▲ Bloemen Noord-Korea.

De Kleine Hans

Samen met Hans Samsom, Hans Eijkelboom, Hans Wolf en Hans van der Meer zit Hans in de jury van de 'De Kleine Hans', de prijs voor fotografie zonder pretenties. De Kleine Hans wordt toegekend aan fotografisch werk dat zonder toeval, genade en bescheidenheid niet tot stand zou zijn gekomen.

"De Kleine Hans is eigenlijk het vieren van de genade. Je moet jezelf niet op de borst kloppen dat je het allemaal zo goed gezien hebt. Het werk van de meest recente winnaar, Peter Hermanides, is echt goed en aandoenlijk (www.peterhermanides.nl). Peter werkt in de thuiszorg en maakt foto's van het leven van zijn cliënten zonder dat er een mens op voorkomt. Zijn reeks is begonnen met koekjes op een schoteltje dat hij soms krijgt bij zijn bezoeken. Ik gebruik zijn werk af en toe in lezingen en mensen liggen altijd helemaal dubbel, want het is ook grappig. Je verwacht het niet, dat je in de treurigheid van oud worden ook de lol kan zien. Dat is knap. Het is een volwassen manier van met het medium omgaan. Het zet een wereld open, en dan niet de wereld van vreemde stammen en andere

volkeren, maar gewoon van je eigen omgeving. We zijn zo op het exotische gericht, maar als je je focus ergens anders op richt, gaat er een hele wereld voor je open. Het voordeel is: je hoeft niet op een vliegveld in de rij te staan om naar een zogenaamd exotische plek te gaan. Scheelt geld, scheelt tijd en spaart het milieu."

Dieren

"Sinds ik mensen steeds meer ga zien als dieren, zijn ze enger geworden en zijn dieren hoger gestegen in mijn hiërarchie. Ik ontdek ook meer dingen en zie meer patronen. Ik vind dit sowieso een bijzondere periode omdat ook in de wetenschap steeds meer dingen naar elkaar toe kruipen. Het gaat steeds meer over waarom mensen dingen doen die ze doen. Economisch gedrag of voortplantingsgedrag van mensen. Dat gaat allemaal over triggers. De boeken van Freakonomics zijn super. Boeken over gedragspsychologie smul ik ook van: Tijs Goldschmidt, Niko Tinbergen, noem het maar op. Ik ben fan van het boek van Yuval Noah Harari, *Sapiens*. Hoe het dan met beeld zit dat vraag ik mij niet eens af. Wanneer ik een show heb,

blijk ik heel veel beeld te hebben dat ik kan gebruiken. Je laadt jezelf op in hoe je naar de wereld kijkt. Een foto is dan eigenlijk het materiaal waaraan je het kunt zien."

Roos: "Kun je er dingen mee uitleggen?"

"Nee, uitleggen vind ik ook weer ingewikkeld, dat is zo van bovenaf. Je legt het meer aan jezelf uit en laat anderen meekijken met jouw eigen ontdekking. Dat is wat ik altijd probeer te doen.

In de krant heb ik onlangs een foto besproken uit Noord-Korea, van een flatgebouw met allemaal balkons. Je ziet allemaal kleine bloembakken. Dan kom ik op het idee te checken wat voor bloemen daarin zitten. Het zijn niet de nationale bloemen, de Kimilsungia en de Kimjongilia, vernoemd naar de vorige twee leiders. Van de nieuwste leider is er nog geen bloem. En dan ga ik terugzoeken in beelden van Noord-Korea en dan zie ik dat er overal en altijd die Kimilsungia-bloemen op de achtergrond aanwezig zijn bij officiële gelegenheden. Ik dacht altijd: 'bloemen'. Maar dat blijken dus allemaal hun eigen bloemen te zijn. Kun je nagaan wat een hersenspoeling het is! Het is nog erger dan je al dacht."

Informatie

"Ik kijk naar fotografie als een bron van informatie en ik kijk niet naar wat de mooiste foto is. Dat is een heel andere manier van kijken. Ik zou heel graag een keer een krant willen maken, mag van mij ook elke zaterdag, waarin je het beeld als uitgangspunt neemt. Dus als je bijvoorbeeld het referendum in Turkije hebt en je hebt er geen interessant beeld van, dan wordt het automatisch een heel klein berichtje in de krant. Want wat valt er verder over te melden? Waar interessant beeld van is doen we groot met een korte, onderzoekende tekst. Het is moeilijk uit te leggen hoe je anders kunt kijken. Ik heb bijvoorbeeld een hele tijd



▲ Kleedkamers met Thom Hannessen – Beaufort, Austerlitz.



▲ Kleine Komedie, Amsterdam.

niet gefotografeerd, maar via het schrijven ben ik weer teruggekomen op de fotografie met die andere blik. Je ziet nu veel mensen van de academies komen die ook zo kijken. Deze andere manier van kijken gaat zich zetten. Ik ken niemand op de academies die fotoschilderijtjes maakt. Mensen die fotoschilderijen maken zijn heel serieus, dat vind ik ook al zo'n slecht teken.

Er is zo veel te ontdekken, en als je het onderwerp op één zet, kun je er nog jaren mee voort. Alleen al als je beperkt tot Nederland, ben je al een paar eeuwen bezig. Daar ben ik van overtuigd.

Bij mijn shows komt mijn technicus Thom Hannessen altijd vijf minuten voor ik opga de laatste vijf minuten brengen, zoals dat heet in theatertermen. Een mooi moment om een foto te nemen, zo krijg ik een verzameling van alle kleedkamers waar ik ben geweest. Met Thom erbij, hij heeft steeds iets anders aan."

Voorspelling

"Ik fotografeer altijd de weersvoorspellingen over twee weken. Ik maak er een screenshot van, dat is ook fotografie. Ik maak er vervolgens een overzicht van en het is zo leuk om te zien hoe de voorspellers er pertinent naast zitten. Daar ga ik ooit nog wat mee doen in een show.

▲ Weer, juni 2016.



▲ Het klooster, Woerden.



▲ Parktheater, Eindhoven.



▲ Theater Aan de Slinger, Houten.



▲ Isala theater, Capelle aan den IJssel.



▲ Lux, Nijmegen.



▲ Theater de Purmaryn, Purmerend.

© HANS AARSMAN

En zo kom je toch, vanuit de interesse in voorspelling, op iets visueels. Als je de overbodige informatie weghaalt en je houdt alleen de cijfertjes over, in de gekleurde cirkeltjes, dan ziet dat er heel mooi uit, als een soort mozaïek. Dat vind ik dan weer minder. Het is interessant te zien hoe mensen zich daardoor laten leiden en er ook in trappen. En hoe we getriggerd zijn om allerlei instanties te vertrouwen die zeggen dat ze ergens verstand van hebben en dan aanschuiven bij het journaal, maar er wel voor 75 procent naast zitten. Als je de voorspellingen van een heel jaar bij elkaar optelt dan kom je op hetzelfde uit als het echte weer, dus ik denk dat ze daar in het algoritme wel rekening mee houden. Ze moeten niet een te pessimistisch of juist heel optimistisch beeld geven, waar ik eigenlijk op hoopte. Dat doen ze dus niet, ze blijven binnen een bepaalde marge. Toen ik vroeger in een camper door Nederland trok, was dat eigenlijk om van de esthetiek af te komen. Maar dat werd toch weer een soort vormpje, fotografie. Maar die kruiwagens op de tennisbaan fotografeer ik heel simpel van boven. En uiteindelijk ga ik er wel iets mee doen en giet ik het toch ook in een vormpje. Dan wordt het een prachtige pagina met allemaal kruiwagens.” ●

www.hansaarsman.nl

“Toen ik vroeger in een camper door Nederland trok, was dat eigenlijk om van de esthetiek af te komen.”



▲ Gulpen, uit *Hollandse taferelen*.

© HANS AARSMAN

KESSELS' KEUS

Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.



▲ Bad Moment.

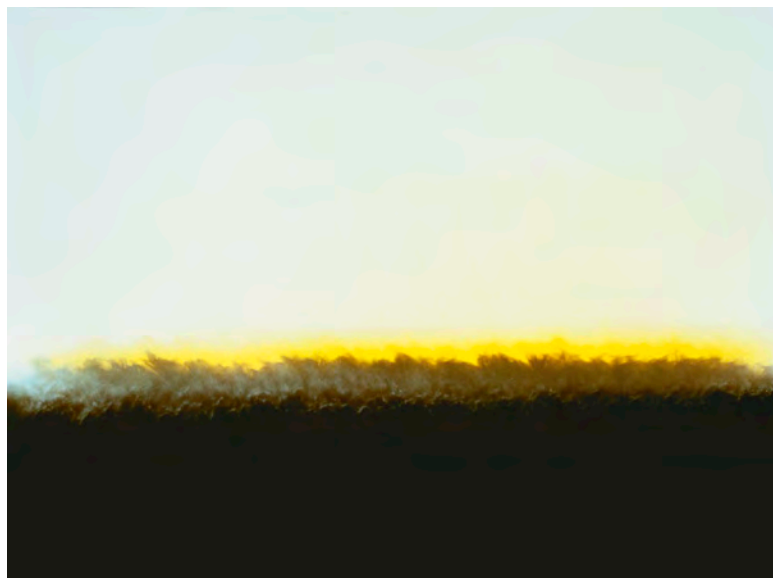


**LEEF HET
VERHAAL
DAT JE
WILT
VERTELLEN.**

#liveforthestory

Canon

Live for the story_

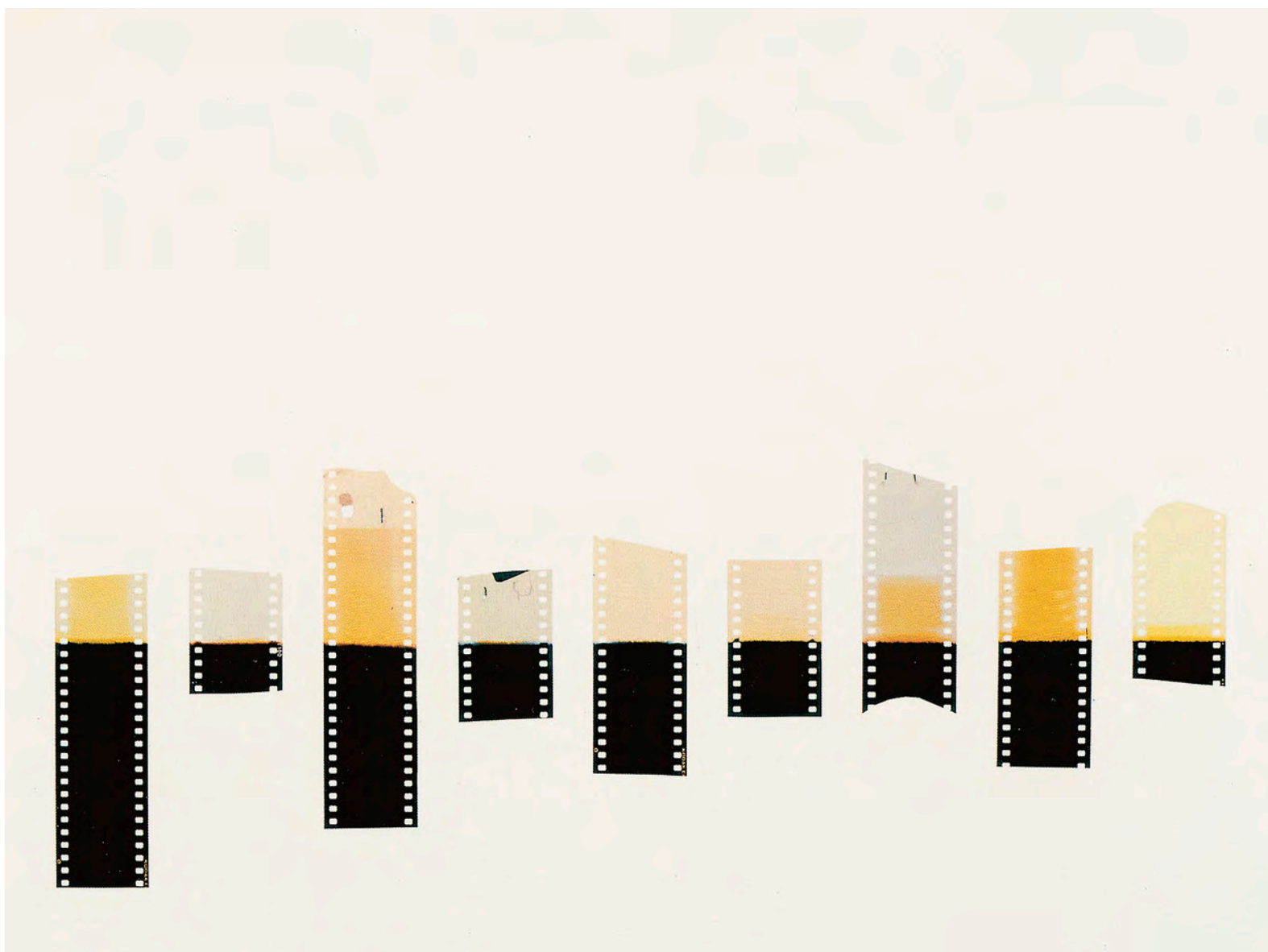


Landscape Epiphanies

Timm Ulrichs

Deze foto's maakten deel uit van de tentoonstelling *Fabulous Failures*, te zien op Rencontres d'Arles 2016.

Timm Ulrichs kijkt verder dan de spreekwoordelijke horizon en weigert om zijn fantasie door 'regels' en gangbare definities aan banden te laten leggen. De meeste mensen zien niets van enige waarde in de afgesneden aanloopstroken van belichte en ontwikkelde analoge films, maar Ulrichs ontdekte hierin prachtige, majestueuze landschappen. *Landscape Epiphanies* lijkt een 'normale' landschapsfotografieserie, totdat je bij het laatste beeld aankomt, waar de waarheid en de betekenis van het werk worden geopenbaard. ●





REFLECTION © ERIK KESSELS

Hollandse Beelden laat zien dat fotografie niet alleen een vak is, maar zeker ook betrokkenheid, bewondering, relativering en creativiteit. Maar bovenal liefde voor die Nederlandse foto.

www.hollandsebeelden.nl

Hollandse Beelden Met liefde voor de Nederlandse foto

dhr. of mevr J. J. H. Donders -Vuurvliegweide 5 3437VT NIEUWEGEIN - jan@jandonders.nl - Uw abonneenummer is: 16084



LEICA. DAS WESENTLICHE.

NIEUW



LEICA M10

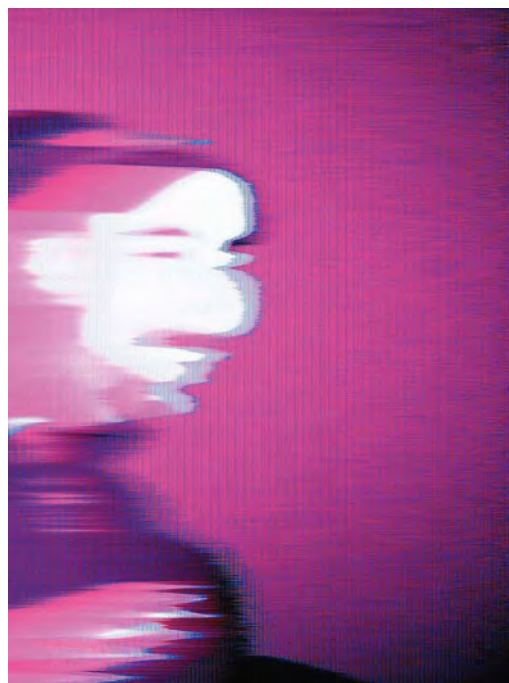
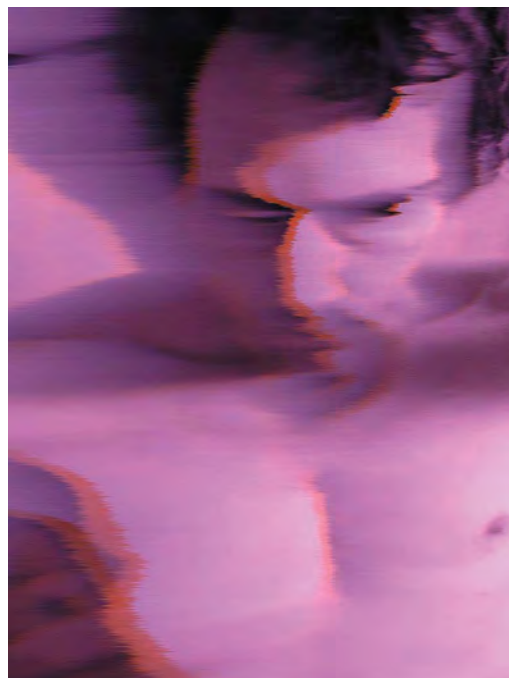
De Camera.

Ontdek hoe Leica opnieuw haar toewijding aan kwaliteit en perfect vakmanschap herdefinieert. 60 jaar meetzoeker expertise, 11 jaar digitale M-camera ontwikkeling en onschatbare feedback van toegewijde M-fotografen inspireerde Leica om de dunste digitale M camera aller tijden te creëren: de Leica M10. Met een verbeterde meetzoeker met 0,73x vergroting én grotere beeldhoek, betere prestaties door nieuwe 24MP CMOS sensor en Leica Maestro II processor, 2GB RAM buffergeheugen, ISO 100-50.000, een groot dynamisch bereik, laag ruisniveau, directe ISO-instelling via draaiknop op de bovenplaat en het gebruiksgemak van de optionele Leica Visoflex 2, is deze laatste toevoeging aan het Leica M-systeem het meest compacte Full-Frame digitale camerasysteem ter wereld. De Leica M10 belichaamt de pure essentie van M-fotografie. Meer informatie via: m10.leica-camera.com of vraag uw Leica M dealer.

LEICA M-SYSTEM. Inspiration Sehen.

Transcontinenta | Importeur Nederland | www.transcontinenta.nl/leicacameradealers

dhr. of mevr J. J. H. Donders -Vuurvliegweide 5 3437VT NIEUWEGEIN - jan@jandonders.nl - Uw abonneenummer is: 16084



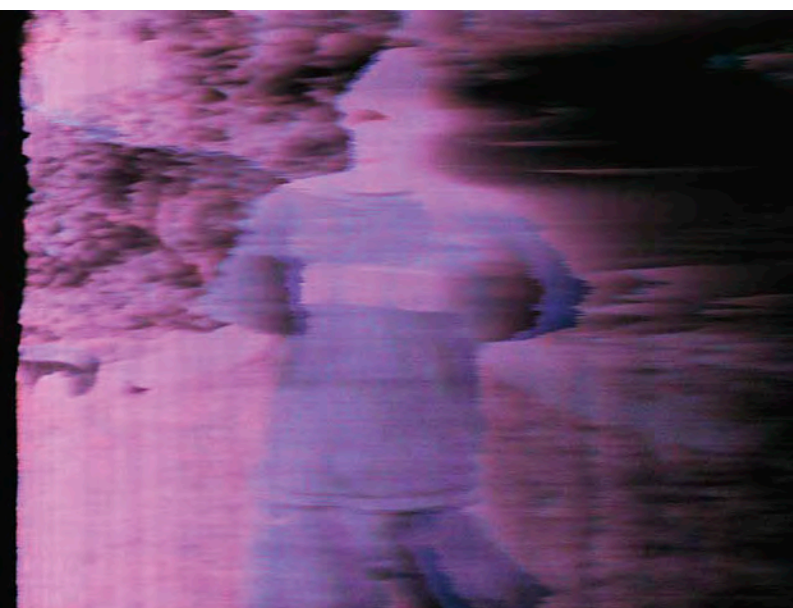
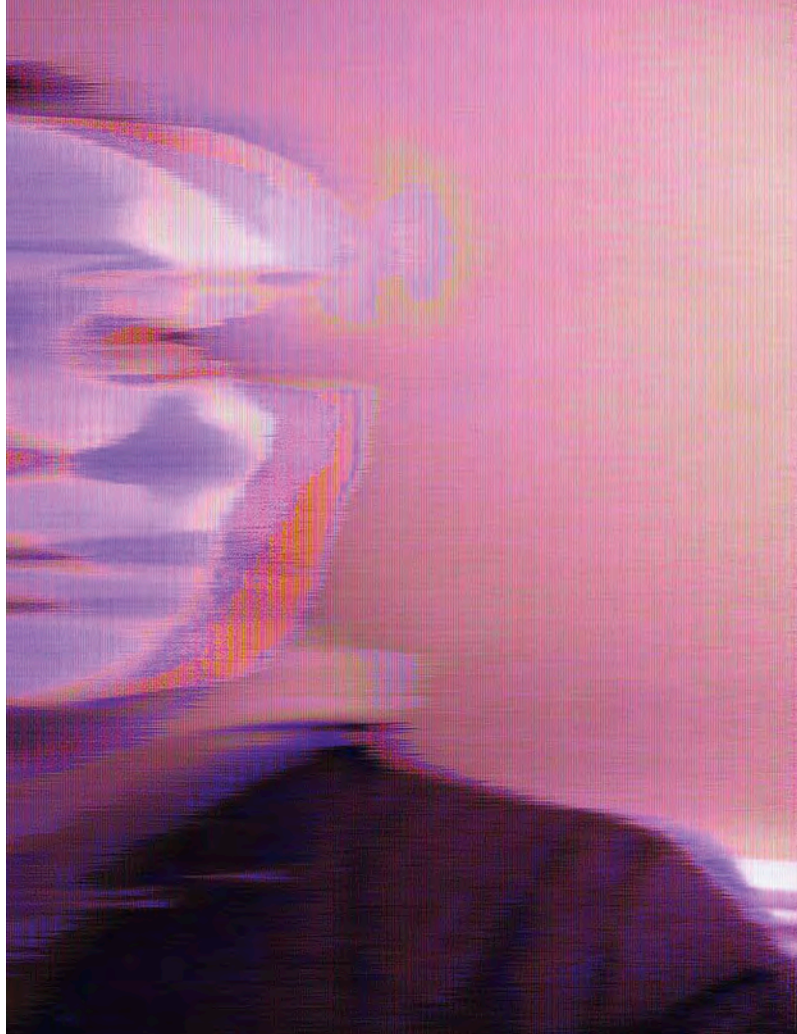
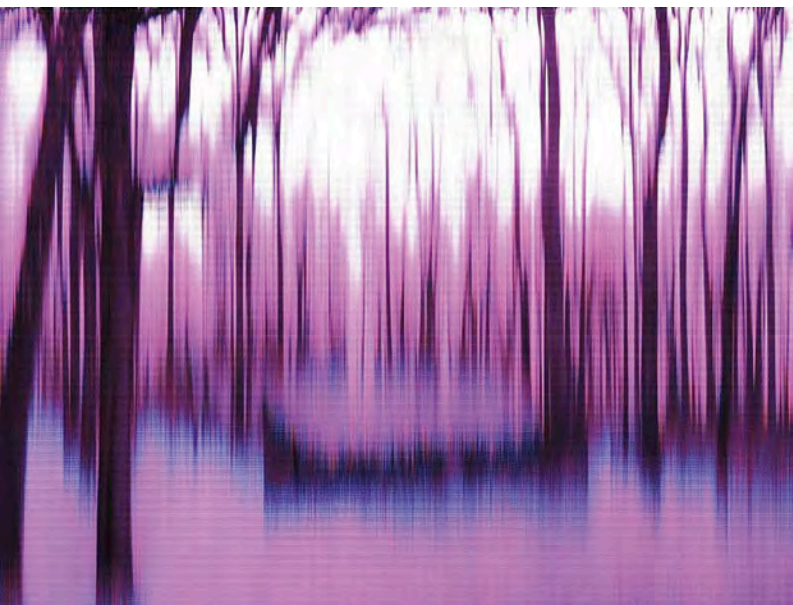
Purple

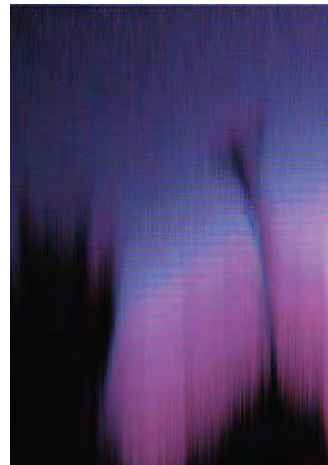
Joachim Schmid

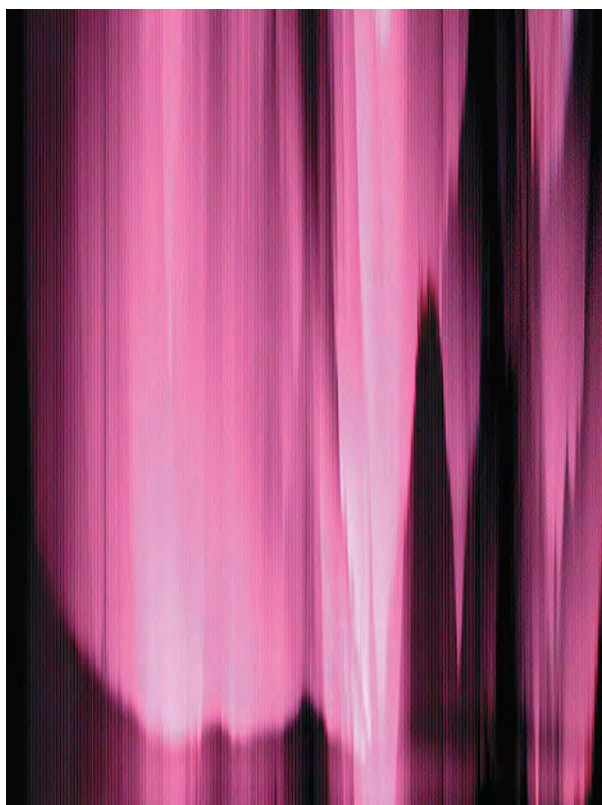
Deze foto's maakten deel uit van de tentoonstelling *Fabulous Failures*, te zien op Rencontres d'Arles 2016.

In *Purple* verzamelde Joachim Schmid een serie onbedoelde 'mislukkingen', gecreëerd door een van zijn Canon-camera's die op z'n laatste benen liep. In z'n nadagen begon de camera kuren te vertonen, met prachtige 'mislukte' beelden als resultaat. Je vraagt je af waarom er geen camera's op de markt worden gebracht die bewust zijn ontworpen om dit soort beelden te maken. ●

<https://schmid.wordpress.com>







KESSELS' KEUS

Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.



▲ Missed.

TAMRON zomer CASHBACK



Tamron 16-300mm Di II VC PZD Macro



Tamron SP 24-70mm Di VC USD



Tamron SP 150-600mm Di VC USD - A011
Tamron SP 150-600mm Di VC USD - A022

Koop nu een geselecteerd Tamron objectief met award winnende beeldkwaliteit voor uw Canon, Nikon of SONY camera én ontvang tot maximaal € 100,- cashback.

Actieperiode: 20 mei 2017 tot en met 31 augustus 2017. Zie: www.transcontinenta.nl/promoties





Straatfoto's Matt Stuart

Deze foto's maakten deel uit van de tentoonstelling *Fabulous Failures*, te zien op Rencontres d'Arles 2016.

Matt Stuart is goed in het voorspellen van het onvoorspelbare en is steeds op zoek naar (onopzettelijke) mooie blunders. Zijn foto's leggen mensen vast op prachtig vreemde momenten van het dagelijks leven. Zijn beelden zijn dorkomisch en onvergetelijk, hoewel je er zeker van kunt zijn dat op datzelfde ogenblik duizenden voorbijgangers het moment volledig gemist hebben. Dankzij de combinatie van Stuarts snelle klikken en de briljante komische timing kan hij (en kunnen wij) de wereld die wij mensen al te vaak te serieus nemen vanuit een optimistischer perspectief zien. ●

www.mattstuart.com





▲▼ Straatfoto's, 2004-2010.



CAMERA LAND



De nieuwe Sony A9 Vermijd files en pre-order nu!

LEES ONZE REVIEW OP [CAMERALAND.NL/SONY-A9](https://www.cameraland.nl/sony-a9)

| van Ostadelaan 290 | 1816 JH | Alkmaar | E. info@cameraland.nl | T. 088-5150100 |

 **73K Likes!**

 Iedere 1e zondag van de maand koopzondag



▲ Light Leak.





◀ *Acropolis Now*,
Athene, Griekenland, 1991.
Scan uit 2014 van afdruk
met waterschade.

ANDERS DAN VERWACHT

'MISLUKTE' FOTO'S VAN
BEKENDE FOTOGRAFEN

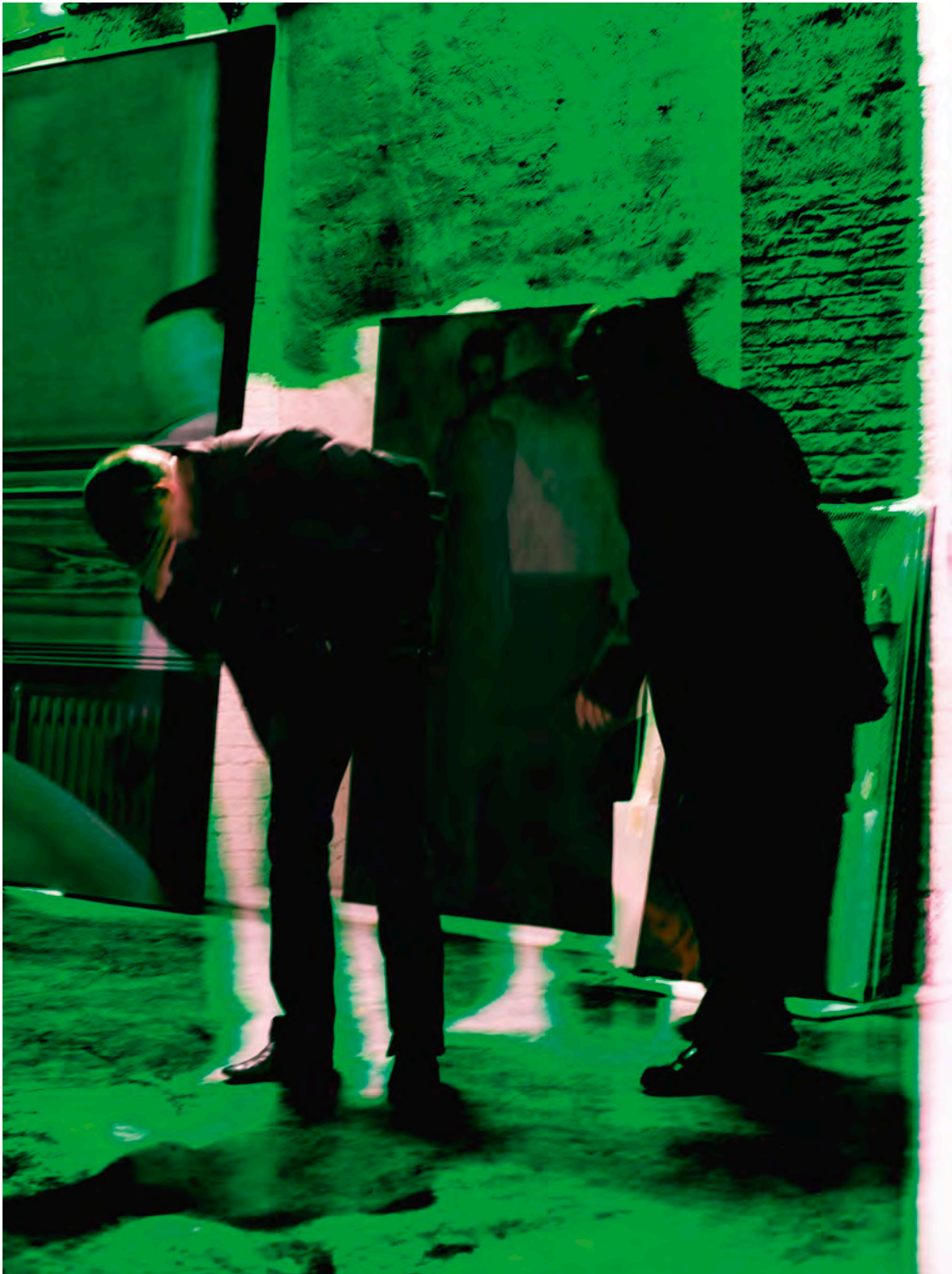
Ook bij bekende fotografen loopt niet altijd alles op rolletjes. Negen verrassende, mislukte of beschadigde beelden die toch het bekijken ruimschoots waard blijken te zijn.

Martin Parr

"Dit is een foto uit mijn serie *Acropolis Now*, waarvan de afdrukken van 20 bij 25 centimeter waterschade opliepen. Hetgeen de beelden op de keper beschouwd behoorlijk verbeterde."

www.martinparr.com

© MARTIN PARR



▲ Erik Eelbode en Dirk Braeckman.

© KOOS BREUKEL

Koos Breukel

"Erik Eelbode was een Vlaamse kunstrecensent en auteur die nooit op de foto wilde. Hij had een nauwe samenwerking met fotograaf Dirk Braeckman, schreef over diens werk en ze maakten samen boeken. Eelbode overleed in 2010 op 51-jarige leeftijd. Na zijn dood ging ik voor Dirk Braeckman op zoek

naar een goed beeld van Eelbode in een serie die ik had gemaakt tijdens een ontmoeting met hen. Daar zat dus geen enkele geschikte foto tussen. Deze foto is totaal mislukt: het zijn een soort geesten."

www.koosbreukel.com



▲ *Patrick Bateman Girls*, Tonya.

© ERWIN OLAF

Erwin Olaf

"Deze foto, uit de serie *Patrick Bateman Girls*, is zowel technisch als inhoudelijk mislukt. Dat is wel leuk om te laten zien. Het was de allereerste keer dat ik voor mijn vrije werk met Photoshop ging werken. Terugkijkend zie ik dat het vanuit een 'anti-Photoshop-emoatie' is gemaakt. In datzelfde jaar, 1995, had ik ook *Mind of their Own* gemaakt, helemaal analoog. Voor die serie had ik negatieven in brand gestoken om een effect te bereiken waar ik geen Photoshop voor nodig had. Die serie was vanuit een positieve emotie gemaakt. En hier zie ik: tja, ik hak een been door om te laten zien wat je allemaal met

Photoshop kunt doen. Eigenlijk was ik er nog niet klaar voor. Ik had meer het gevoel: hoepel toch op met dat stomme Photoshop..."

"Pas een paar jaar later heb ik Photoshop omarmd. Ik had ontdekt dat je er ook heel mooi kleurmanagement mee kon doen. Juist de kleuren in deze serie zijn echt vreselijk. Ik belichtte mijn films precies zoals het moest, maar daardoor kon je er geen kant mee op in Photoshop. Ik had de achtergrond verlicht via een roze filter, maar dat roze/oranje sloeg om het model heen door de weerkaatsing op de achtergrond, waardoor ze knaloranje/roze werd. Je kreeg dat niet weggewerkt in de nabewerking. Het overheerst die hele foto,

terwijl de grap van dat doorgesneden been erbij in het niet valt."

"Patrick Bateman komt uit de roman *American Psycho*, die ik net had gelezen. De foto heet *Tonya*, naar Tonya Harding, een kunstschaatsster die haar concurrente met een honkbalknuppel had laten bewerken. Er zitten dus wel grappen in, maar toch is het een bittere foto geworden. Als je vrij werk maakt, moet je starten vanuit het idee dat je zo graag wilt vertellen aan de wereld wat jou bezighoudt. Het moet niet gedreven zijn door een negatieve insteek. Dat heb ik wel geleerd van deze reeks."

www.erwinolaf.com

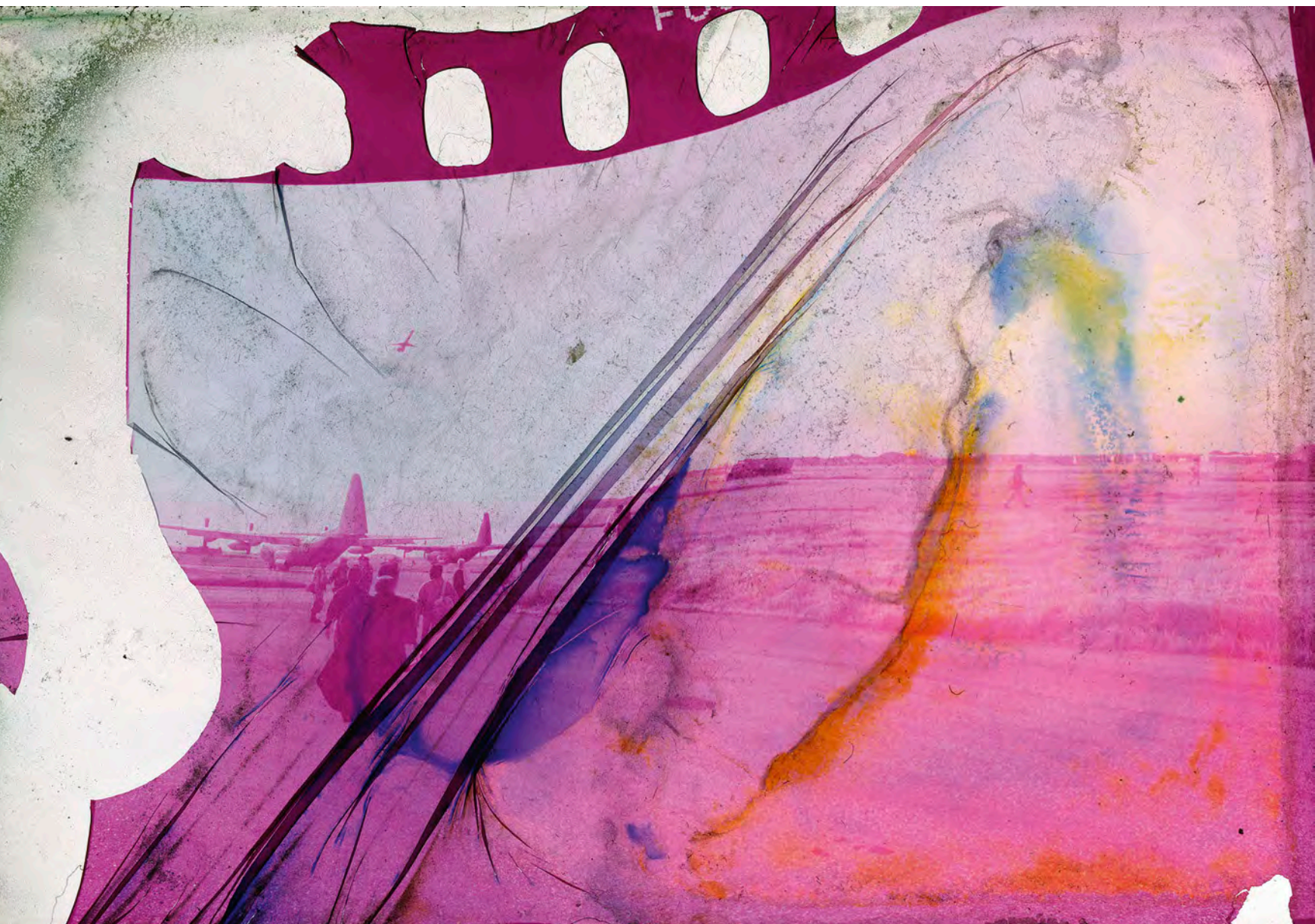




Eddy van Wessel

"Deze foto is gemaakt in het grensgebied van Georgië en Tsjetsjenië. Ik was daar in 2002. Ik moest een houten loopbrug over en midden op de brug, waar ik mijn evenwicht moest bewaren, viel mijn Leica in het water. Ik wilde hem per se terugvinden en ben drie dagen aan het zoeken geweest. Uiteindelijk heb ik een stuk van de rivier droog laten leggen en vond ik mijn camera, verder stroomafwaarts dan verwacht, terug. Ik heb hem te drogen gehangen boven een houtkacheltje bij de mensen waar ik verbleef en heb er steeds een paar foto's per dag mee gemaakt opdat de mechaniek niet zou vastlopen. Het rolletje stopte ik in mijn bagage en ik heb het bij thuiskomst, zonder verwachtingen, ontwikkeld. Het resultaat verraste mij enorm."

www.eddyvanwessel.com



▲ Vliegtuig naar Somalië, 1992.

© ALEX MAJOLI

Alex Majoli

"Alle goede bedoelingen om nieuwsfoto's te maken ten spijt, riep ik in plaats daarvan een 'alternatief feit' in het leven."

www.magnumphotos.com/photographer/alex-majoli/



© SUSAN MEISELAS

Susan Meiselas

"Het verwachte moment, op een haar na vastgelegd, met een camera geladen met zwart-witfilm, terwijl de beweging van de 'Molotov Man' volledig in kleur is omlijst. Soms kunnen we de foto voor ons zien en het juiste ogenblik afwachten maar dat toch missen!"

www.susanmeiselas.com

► Tamworth - Bromsgrove Rovers 0-1, vierde kwalificatie-ronde FA Cup, 26 oktober 1991. Uit *In Soccer Wonderland* van Julian Germain.

Julian Germain

"Begin jaren negentig werkte ik aan mijn boek *In Soccer Wonderland*. Direct na afloop van een belangrijke wedstrijd wilde ik (in een geïmproviseerde fotostudio naast het speelveld) 'formele' portretten maken van de individuele voetballers, om te proberen hun emoties na de overwinning of de nederlaag vast te leggen. Er stond veel op het spel voor deze amateurspelers, aangezien de winnaars het zouden opnemen tegen een profteam in de eerste echte ronde van de FA Cup. Maar het ging totaal niet volgens plan. Het was onmogelijk om de spelers van het winnende Bromsgrove individueel te fotograferen: ze sprongen en dansten met z'n allen voor de camera, wat niet ideaal was omdat het voor mij noodzakelijk was dat ze niet bewogen! En ondanks het feit dat zowel de clubs als alle spelers vooraf toegezegd hadden mee te zullen werken, wilde maar één van de spelers uit het verliezende Tamworth-team voor me poseren. De anderen negeerden me en verdwenen vlug in de kleedkamer."

"Toen ik een paar dagen later mijn filmrolletje bij het lab ging ophalen, bleek dat zij de eerste paar opnames totaal hadden verpest. Mijn enige Tamworth-speler was zijn hoofd kwijtgeraakt. Nadat ik gekalmeerd was, realiseerde ik me dat wat er met dit beeld gebeurd was eigenlijk wel symbolisch was voor zijn emotionele toestand. Mijn foto-experiment liet ook zien dat de verliezers met niemand communiceerden. Ze waren alleen, met hun hoofd naar beneden, verzonken in hun eigen gedachten. Aan de andere kant heerste collectieve vreugde in het winnende team."

www.juliangermain.com





© JULIAN GERMAIN



© TODD HIDO

Todd Hido

"De foto's uit deze serie zijn gemaakt met een Instamatic-camera met de bekende en geliefde 126-filmcassettes uit de jaren zestig. Ik schafte hem aan om foto's te kunnen maken in exact dezelfde sfeer als de kiekjes in mijn familiealbum. Het was belangrijk voor mij om dezelfde machine – als je het al een machine kunt noemen – te gebruiken als die waarmee die beelden waren gemaakt. Maar de karakteristieken van elke camera-filmcombinatie zijn altijd uniek tot in het extreme."

"Ik ben altijd een fan geweest van het toeval in fotografie. Op een of andere manier kwam ik er al lang geleden achter dat dit in feite de grote kracht achter veel van de beste foto's is. Want hoe kan, alles welbeschouwd, iemand nu van tevoren weten hoe een fractie van een seconde eruit zal zien? Daarop kún je niet anticiperen, en meestal levert dat juist de beste resultaten op."

"Voor deze foto zette ik mijn camera opzettelijk op de vloer. Het was behoorlijk donker in de kamer, en door het gebruik van flitslicht ontdekte ik toen ik de film terugkreeg

iets wat mij anders niet was opgevallen maar wat zó veel zegt. De beker, kruimels en troep onder het bed van deze persoon vertellen een veel completer verhaal dan alleen een gewoon geposeerd portret, zoals de overige beelden van de shoot. Het was dit ene beeld dat anders was, en ik ben erg blij dat ik me herinnerde hoe mooi de foto's van William Eggleston waren die hij onder bedden en in koelkasten maakte." ●

www.toddhido.com

DE CAMERA'S VAN NU... DE URKER NO-NONSENSE VAN TOEN!



VOOR 23:59 UUR BESTELD, MORGEN IN HUIS
ZATERDAG BESTELD, ZONDAG IN HUIS

KIESKEURIG

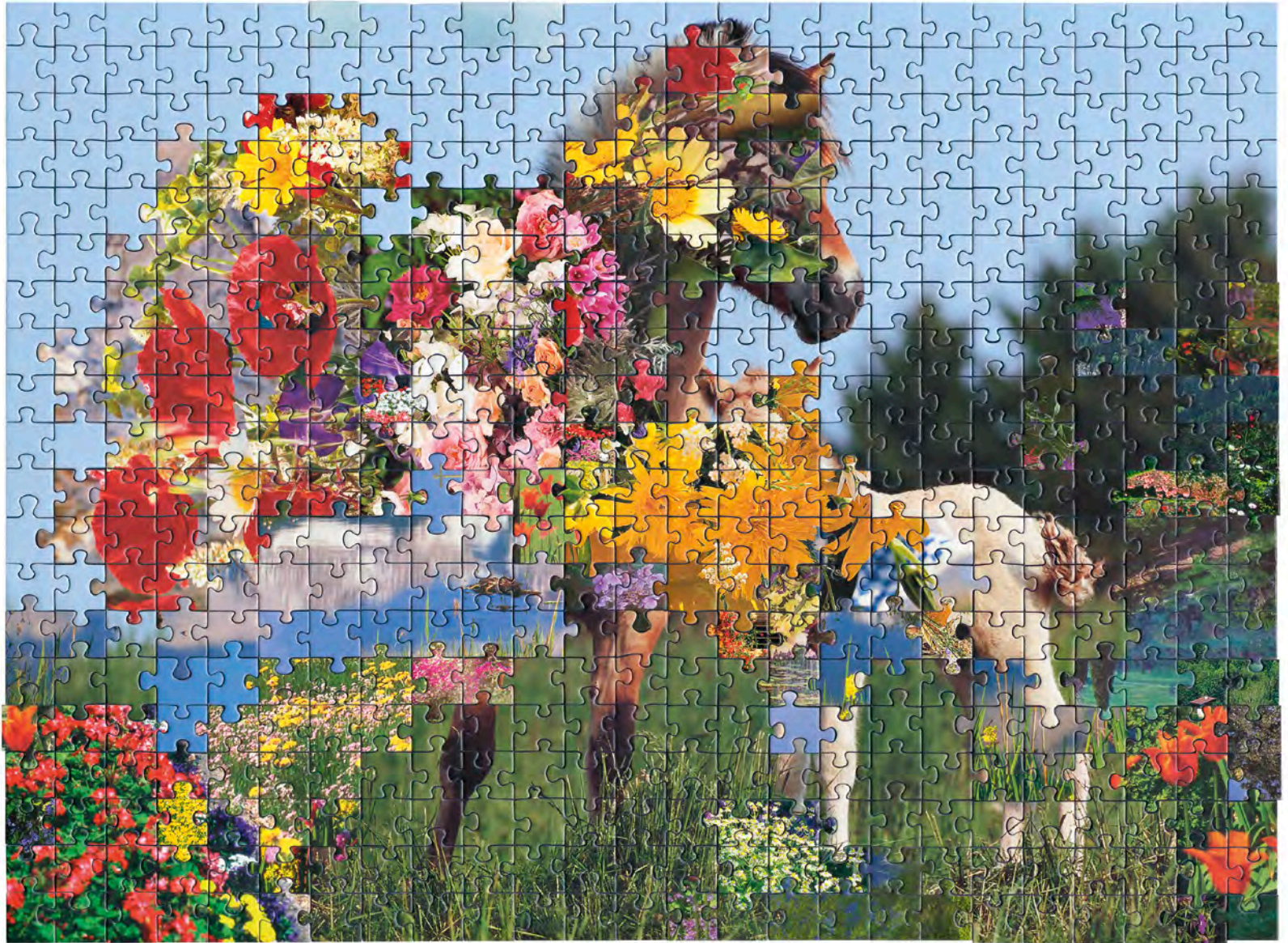


TRUSTPILOT



 **cameranu.nl**

Alteed skarp!



▲► Love = Love (serie), 2006.

Love = Love

Kent Rogowski

Dit is een perfect voorbeeld van wat er kan gebeuren als je iets volmaakt uit elkaar haalt en vervolgens weer in elkaar zet... helemaal verkeerd. Op het eerste gezicht zou je kunnen denken dat iemand deze puzzels heeft ontworpen terwijl hij aan het hallucineren was. Maar eigenlijk zijn deze beelden gewoon opzettelijk gemaakt. Rogowski ontdekte dat fabrikanten van legpuzzels vaak dezelfde stansjabloon gebruiken voor verschillende beelden, waardoor hij naadloos verschillende puzzels kon samensmelten om bizarre en vreemde sprookjeswerelden te creëren. ●

Deze foto's maakten deel uit van de tentoonstelling *Fabulous Failures*, te zien op Rencontres d'Arles 2016.

www.kentrogowski.com



Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.



▲ Sticking.

SONY



RX10 III

Onbegrensde Expressie

Indrukwekkend heldere 24-600mm lens

Maak opnamen als een professional met drie lensringen voor handmatige instellingen (zoom, diafragma, scherpstelling), films in superslow-motion met 1000 fps en een ultraheldere Vario-Sonnar T* 24-600mm, F2.4-4-lens met 25x zoom die snel bewegende onderwerpen op elke afstand vastlegt.

Maak kennis met de RX10 III van Sony



Ontdek meer op: www.sony.nl

'Sony', 'α' en de logo's daarvan zijn gedeponeerde handelsmerken of handelsmerken van Sony Corporation. Alle andere logo's en handelsmerken zijn eigendom van hun respectievelijke eigenaren.



▲ Canes Venaciti.



► Cetus.



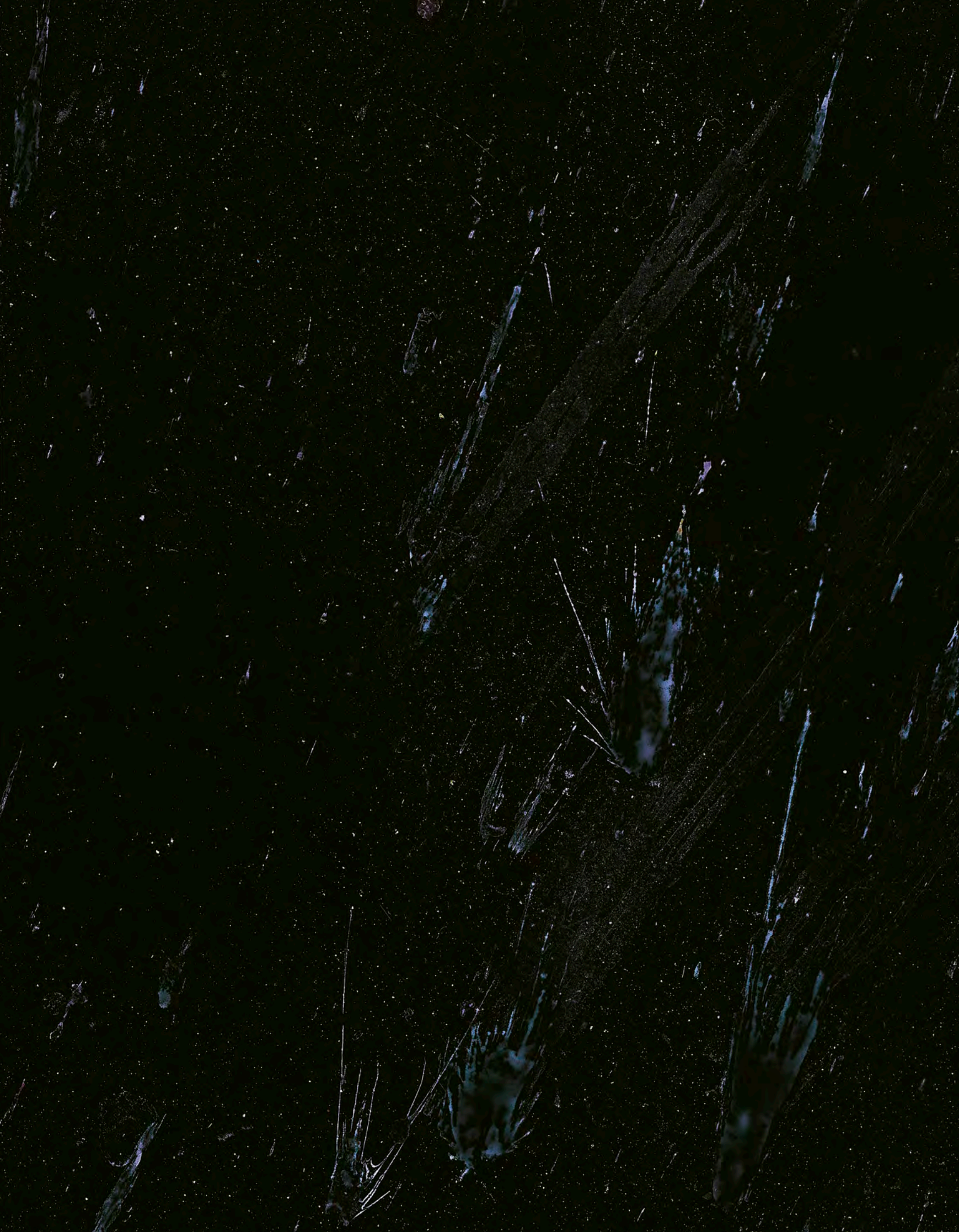
▲ Puppis.

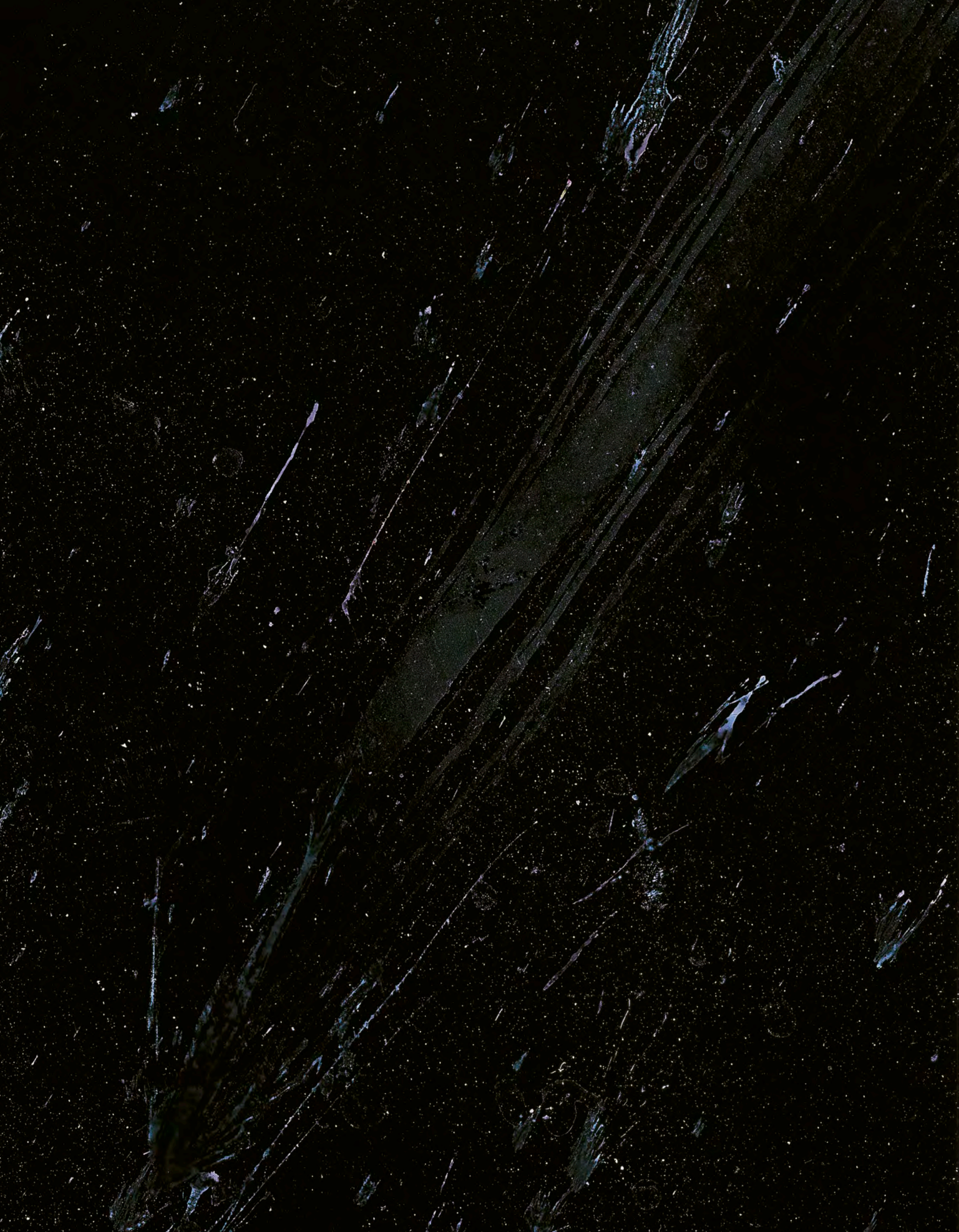
▲ Vulpecula.

Constellations

Joan Fontcuberta

De Spaanse kunstenaar Joan Fontcuberta is een oudgediende waar het op het oprekken van de grenzen tussen werkelijkheid en fictie en wetenschap en kunst aankomt. In dit epische project ontdekte hij zowaar diverse nieuwe adembenemende sterrenstelsels in ons universum. De beelden zijn fenomenaal... hoe is het mogelijk dat NASA dit allemaal over het hoofd zag?





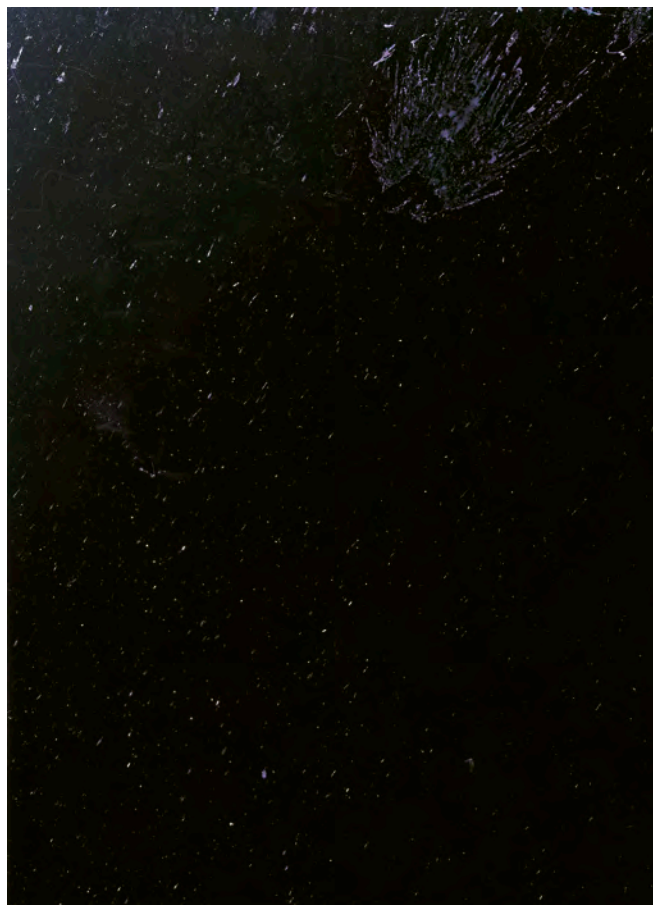
◀ Lepus.



▲ Mu Draconis.



▲ Monoceros.



▲ Triangulum.



Pas aan het slot van de serie beelden kom je erachter dat Fontcuberta je voor de gek heeft gehouden: de beelden van de nachtelijke hemel maakte hij door een vuile voorruit. De wijze waarop hij de resultaten presenteert, zorgt er opzettelijk voor dat het publiek zijn werk verkeerd interpreteert: een fingerwijzing aan ons om niet alles op het eerste gezicht te geloven. ●

www.fontcuberta.com

Deze foto's maakten deel uit van de tentoonstelling *Fabulous Failures*, te zien op Rencontres d'Arles 2016.

KESSELS' KEUS

Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.

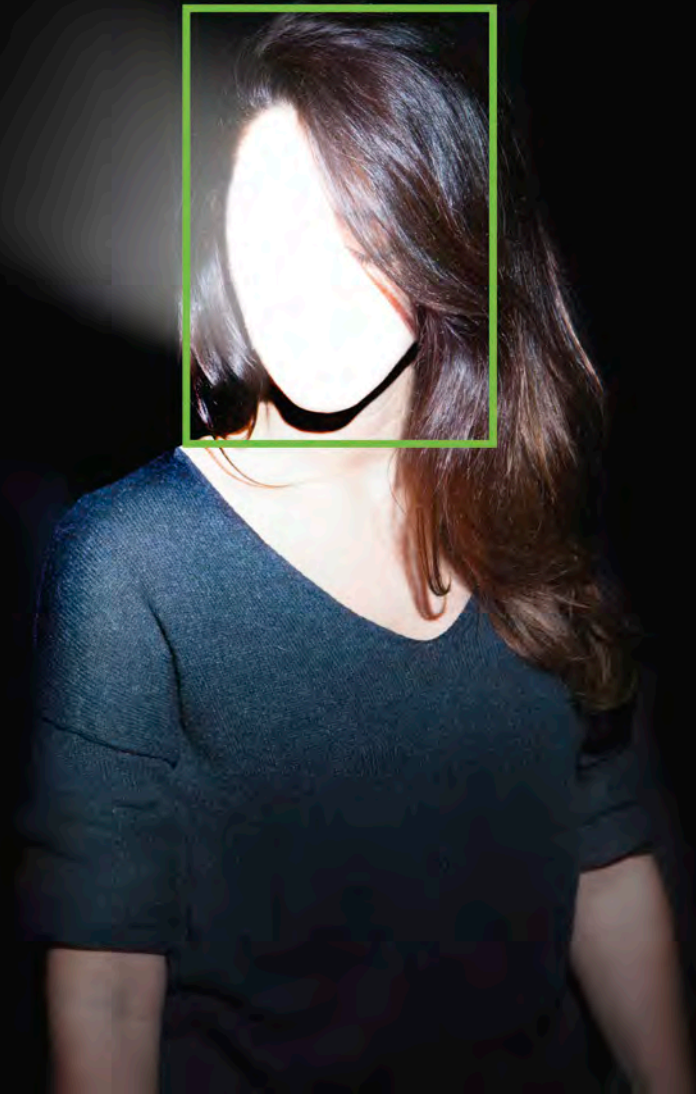




▲ Decay.

JOUW **PASSIE**
JOUW **VAK**

FOTOSCHOOL
FOTOSCHOOL.NL



focus webshop

Bestsellers



**Handboek
Beeldbewerking
in Photoshop
t/m versie CS6 NL**

Auteur: Frans Barten
Omvang: 204 pagina's
Uitvoering: geb. hardcover
Formaat: 21,5 x 28 cm
ISBN: 978-90-78811-19-0

€ 29,95

GRATIS
VERZENDING!

**Handboek
Workflow in
de Fotografie
van opname tot presentatie**

Auteur: Frans Barten
Omvang: 228 pagina's
Uitvoering: geb. hardcover
Formaat: 21,5 x 28 cm
ISBN: 978-90-78811-21-3

€ 29,95



info & bestellen: shop.focusmedia.nl

dhr. of mevr J. J. H. Donders -Vuurvliegweide 5 3437VT NIEUWEGEIN - jan@jandonders.nl - Uw abonneenummer is: 16084



© ANITA BOEK

Fout! Uitslag Focus fotowedstrijd

In het aprilnummer kondigden we de Focus fotowedstrijd 'Fout!' aan. We kozen voor het thema met dit speciale juninummer al in gedachten. Het mocht een mislukte foto zijn, een onscherpe foto, een foto die niet zo bedoeld was maar daardoor juist heel grappig, of een foto van het hele gezin in een foute kersttrui. Het bleek een lastig thema waar niet iedereen even goed mee uit de voeten kon. Maar we hebben wel een mooie winnaar kunnen kiezen: een foto van Anita Boek. Anita licht toe:

"Tja, wij zaten op een terras in New York en er liep een mooie man voorbij. Zonder dat ik het wilde laten merken, probeerde ik een foto van hem te maken, maar ik vergat dat er een fles in de weg stond (we zaten al even op het terras). De man in kwestie was al voorbijgelopen dus ik kon geen nieuwe foto meer maken. Toen ik keek wat ik er nu precies op had staan, zag ik dat de foto weliswaar fout was, maar toch intrigeerde. Fout kan op velerlei manieren fout of juist mooi fout zijn!"

Vakantie

Het thema voor de nieuwe Focus fotowedstrijd is 'vakantie'. Inzenden kan t/m 31 juli via www.focusmedia.nl. De winnende foto wordt gepubliceerd in het septembernummer van Focus.

f Goed u t

SUCCESSRECEPTEN
VOOR 'MISLUKTE' FOTO'S

De analoge fotografie heeft de digitale revolutie overleefd en lijkt zelfs bezig aan een renaissance. Als je ervoor terugdeinst om volledig op de analoge toer te gaan, bestaan er legio apps en computerprogramma's waarmee je jouw (smartphone)foto op een kiekje uit de oude doos laat lijken. Fletse kleuren, filmkorrel en zelfs vlekken, krassen of vouwen... bijna alles kan bij zo'n make-over.

tekst: Dennis Hissink en Raymond Harper

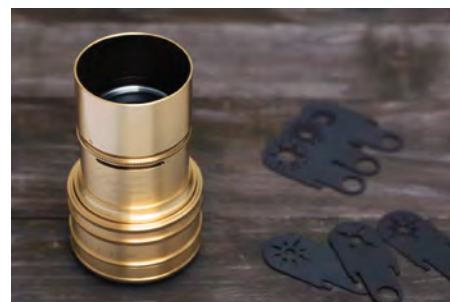


▲ Simpele analoge camera's zoals de Diana produceren 'lofi' plaatjes met surrealistische kleuren en extreme vignettering als visitekaartje.

De beste digitale camera's van dit moment produceren een beeldkwaliteit die men een kwarteeuw geleden voor onmogelijk zou hebben gehouden. Met een snijdende scherpste, een enorme contrastomvang en een ruis die bij vier- of zelfs vijfcijferige ISO-waarden nauwelijks waarneembaar is, geeft digitaal analoog technisch gezien in vrijwel ieder opzicht het nakijken. Bij de objectieven rekenen uitgekende optische constructies met speciaal glas en geavanceerde coatings af met lensfouten als vignettering, vertekening en overstraling. Waar nodig doen lenscorrectieprofielen de rest.

Meer en meer fotografen komen echter tot de slotsom dat een technisch perfecte foto niet alles is. Net als de grammofoonplaat in het kielzog van cd en mp3 een onvoorziene comeback beleefde, is de doodverklarde analoge fotografie hipper dan ooit. Waarbij alle nachtmerries waardoor de analoge fotograaf werd achtervolgd – van korrel en 'bewogen foto's' tot lichtlekage in de camera en verkeerd ontwikkelde of bekraste films – veeleer als plus- dan als minpunt gelden.

Voor wie zich in het analoge diepe wil storten, is in het tweedehandscircuit nog



▲ Met deze Lomography Daguerreotype Achromat koppel je optische technologie uit de fotografische oertijd (inclusief losse insteekdiafragma's) aan een moderne digitale spiegelreflex.

volop apparatuur te koop, terwijl de betere (online)fotowinkel film en aanverwante benodigdheden kan leveren. Als je bewust een technisch rammelende analoge retro-look nastreeft, ben je bij Lomography.com aan het juiste adres. Toestellen als de van oorsprong Russische Lomo en Lubitel en de 'speelgoedcamera' Diana hebben van vignettering en andere lensfouten hun handelsmerk gemaakt. Ook voor speciale filmemulsies met psychedelische kleuren kun je bij Lomography.com terecht. Je bent overigens niet per se goedkoper uit dan met een 'tweedehandsje', want veel van die



◀ Door de foto en het fotopapier met Vintage Scene virtueel te verouderen en enkele lichte beschadigingen toe te voegen, wordt een antiek uiterlijk nabootst. Er zijn talloze combinatie-mogelijkheden.

Apps

Vooral bij smartphonefotografie is de retro- of vintagelook razend populair geworden. Niet in de laatste plaats dankzij de verschillende socialemediakanalen, Instagram voorop, en de *selfie*-hype, die verrassend genoeg en tot ergernis van sommigen nog steeds voortduurt. Voor wie met zijn smartphonefoto's aan de slag wil, is er keuze genoeg aan grotendeels gratis fotobewerkings-apps. Een selectie.

Vintage Scene

De vele beelden die we maken met onze smartphones verdwijnen veelal in de cloud, maar wanneer je eenmaal de smaak te pakken hebt van het snelle bewerken op jouw smartphone, groeit de verzameling foto-apps zienderogen. De 'antieke' vintagelook is al heel snel een geliefd modeverschijnsel geworden en Vintage Scene van JixiPix is daar een typisch voorbeeld van. Het is een betaalde app, maar wel een die de moeite waard is om uit te proberen. Vintage Scene is een stukje software waarmee je *oldskool* kunt fotograferen, inclusief het effect van fotopapier waaraan de tand des tijds heeft geknaagd. De app biedt 30 verschillende vintagestijlen, 33 antieke stijlen en 15 verschillende 'tijdsverloopstijlen'. Nadat je het gewenste effect hebt gekozen, kun je met een schuifje eenvoudig het verouderingseffect van de foto zelf of van het virtuele fotopapier instellen, en ook de verkleuring is instelbaar. De Vintage Scene-app is uitgebreid en biedt veel mogelijkheden om een foto een gave retrolook mee te geven. Je kunt ook verschillende effecten met elkaar combineren en het resultaat opslaan en natuurlijk delen. De kwaliteit is heel fraai en het bewerken gaat lekker intuïtief. De *textures* zijn van hoge kwaliteit en doen geen afbreuk aan de resolutie van de originele opname.



Vintage Scene
Android: € 2,19
iOS: € 2,29

lowbudgetcamera's dragen tegenwoordig serieuze prijskaartjes. Zo kost de Lomografische *remake* van de Lubitel bijna 300 euro, terwijl wijzelf in de nadagen van de Sovjet-Unie een proletarische 75 gulden voor het origineel hebben neergeteld... Voor de meesten van ons is honderd procent analoog een stap te ver. Daarbij komt dat veel van die analoge beelden uiteindelijk toch in gescande vorm hun weg naar het digitale web vinden. Als het je puur om een nostalgisch tintje is te doen, kun je om te beginnen bijvoorbeeld een antiek, ongecoat objectief gebruiken, al dan niet via een adapter. Leveranciers als wederom Lomography.com en (in het hogere prijssegment) Meyer-Optik-Görlitz doen goede zaken met heruitgaven van lenzen uit het grijze verleden. Ook de geliefde Lensbaby's mogen in dit verband niet ontbreken.



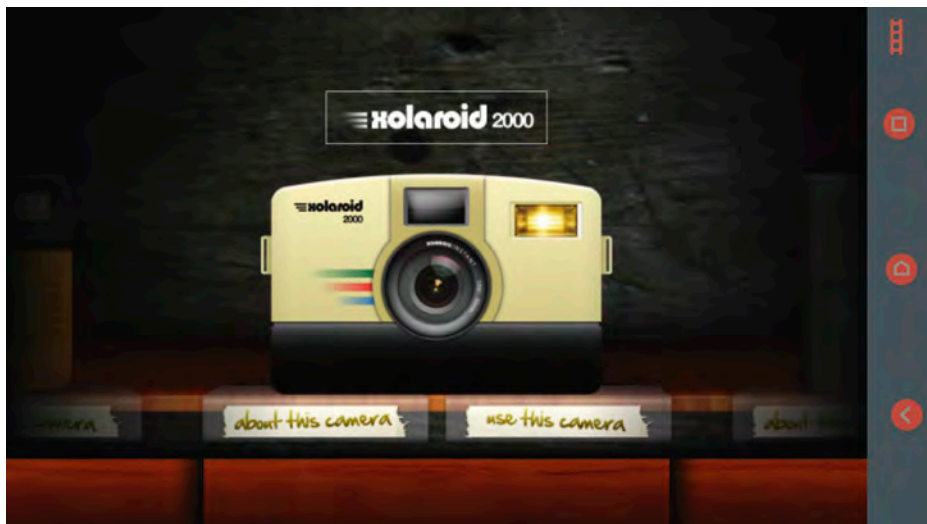
▲ Onder het motto 'perfect is boring' produceert Lensbaby objectieven die hun 'gebreken' inzetten als creatief middel.

Vooral bij smartphonefotografie is de vintagelook razend populair geworden.

Met prijzen die oplopen tot een paar duizend euro zijn dergelijke objectieven niet voor iedereen weggelegd, en mede door het ontbreken van moderne verworvenheden als automatische scherpstelling en een automatisch diafragma kost het ermee werken (en leren werken) tijd. Per saldo vormt digitale beeldbewerking verreweg de snelste, simpelste en goedkoopste weg naar hedendaagse foto's uit de oude doos. Met als bijkomend voordeel dat de originele opname in principe ongemoeid blijft – dat was bij een kras of vlek op een analoog negatief wel anders. Met vrijwel ieder beeldbewerkingsprogramma kun je een verkeerde belichting of afwijkende kleurweergave simuleren, en een rechte horizon scheef zetten in plaats van andersom is eveneens een koud kunstje. Photoshop en Lightroom bieden daarenboven de mogelijkheid om, naast vertekening en 'vallende lijnen', ook effecten zoals korrel en vignettering toe te voegen. Toch gaat zo'n operatie simpeler en vaak ook overtuigender met gespecialiseerde software. We nemen een aantal populaire apps voor de smartphone en fotobewerkingsprogramma's voor de computer onder de loep.

Retro Camera

Een app die het 'retrobewerken' over een andere boeg gooit, is Retro Camera. Een eenvoudige app die een smartphone uitbreidt met zes types camera's. De virtuele camera's zijn geïnspireerd op bestaande modellen, zoals de Lomo-, Holga-, *pinhole*- en Polaroid-camera's, en reproduceren dan ook de effecten die je mag verwachten. Je kunt naar keuze in kleur of zwart-wit fotograferen, waarbij elke camera zijn eigen effect (zoals krassen, lichtlekken en/of overmatige kleurverzadiging) toevoegt. Zodra je een camera hebt geselecteerd, verandert jouw grootformaat touchscreen ineens in de achterzijde van de gekozen camera, inclusief een kleine zoeker. Leuk verzonnen, maar soms wat lastig om kleine onderwerpen in een foto te kunnen blijven herkennen tijdens het fotograferen. De ontspalknop is voor het gemak ook aan de achterzijde gepositioneerd. Aanraken, sluitergeluidje, en de galerij is aangevuld met een nieuwe retrostijl-foto. Wanneer je de galerij opent, hangt de foto 'te drogen', zoals in de donkere kamer van vroeger. Je kunt de foto direct delen of wissen wanneer het resultaat onverhoopt tegenvalt. Bij de instellingen kun je onder andere de scherpsstelling, resolutie en geluiden regelen.



▲ Een van de cameramodellen die je kunt gebruiken om vintage-foto's te maken.



Retro Camera
Android: gratis

▼ Cameramodel The Bärbl fotografeert in een contrastarm, vierkant formaat, met lichte beschadigingen in krasvorm.



Pixlr-o-matic

Een foto-app waarmee je eenvoudig digitale effecten kunt toevoegen die je normaal gesproken zou willen voorkomen. Denk daarbij aan lichtvlekken of aan de ontzetting van weleer toen je ontdekte dat jouw analoge camera niet helemaal lichtdicht meer bleek te zijn. Na het ontwikkelen en afdrukken zag je een 'fijn', oranjegekleurd lichtspoor. Toen reden om de foto af te keuren, maar nu – met een nostalgische blik én de prettige wetenschap dat je camera niet echt kaduuk is – heeft het weer iets charmants. Ook is het effect nagebootst dat de gevolgen laat zien van het per ongeluk openen van de achterwand van een analoge camera, zodat de film aan het licht werd blootgesteld. Het licht brandde als het ware de emulsie in. Niet goed schoongemaakte transportrollen bij het fotolaboratorium veroorzaakten vroeger nogal eens de bekende krassen op negatieven of dia's.



▲ Filter Harry met Local burn-effect en een Rustic-frame zorgt voor een ouderwets aandoende, door de tand des tijds aangevreten opname.



◀ Links een flits-opname met de normale synchronisatietijd (1/180 seconde), rechts met een te korte sluitertijd (1/400 seconde) waarbij de sluiters, met de camera ondersteboven, fungeert als guillotine. De oorspronkelijk liggende foto is tot staand formaat 'gecropt'.

Gezichtsverlies

Gasthoofdredacteur Erik Kessels legt blijkens zijn favoriete-foto-selectie een macabere voorliefde aan de dag voor 'onthoofde' modellen. Vroeger kwam zo iets nog wel eens voor op het een-na-laatste beeldje van de filmrol. Maar je kunt het met veel analoge én digitale camera's met spleetsluis (zonder kortetijdsynchronisatie of met die optie uitgeschakeld) ook bereiken met een te korte flits-synchronisatietijd. Het is even uitproberen aan welke kant de sluis het beeld afdekt: hier waren we gedwongen de camera (met verticaal aflopende spleetsluis) op z'n kop te houden voor het gewenste effect. Dat het licht van de opzetflits zodoende van onderaf komt in plaats van zoals gebruikelijk van boven – nóg een klassieke fotofout – verklaart de keiharde slagschaduw.

Ook deze effecten kunnen zonder probleem digitaal worden toegevoegd aan de smartphonefoto. De standaard meegeleverde effecten kunnen, zonder bijbetaling, worden uitgebreid vanuit de app zelf. Je kunt verder weinig zelf aan beeldbewerking doen, behalve dan het toevoegen van verschillende filters. De kwaliteit is goed en de app is eenvoudig te bedienen.



Pixlr-o-matic
Android: gratis
iOS: gratis



▲ De effecten Instant film plus Dusty geven de foto een look mee die doet vermoeden dat deze afkomstig is van een rol die voor het ontwikkelen aan licht is blootgesteld. De herkomst van de stofjes laten we aan de verbeelding van de kijker over.

Afterlight

Deze app is een bonte verzameling van verschillende beeldbewerkingsmogelijkheden. Bij het starten van de app kun je kiezen tussen het maken van een foto of een foto selecteren uit jouw eigen galerij. Je kunt je dus eerst volledig concentreren op het optimaliseren van de opname. Denk daarbij aan verscherping, het onderdrukken van de ruis en het finetunen van de hoge lichten, middentonen en schaduw-tinten, contrast, et cetera met een heleboel opties. Wil je er een digitaal filter overheen leggen? Geen probleem. Ook hierin biedt Afterlight een groot palet aan verschillende soorten filters, die ieder afzonderlijk naar wens instelbaar zijn.

Dit alles natuurlijk vanuit de veronderstelling dat je zo'n geoptimaliseerde foto wilt. Wil je juist de andere kant op en een nostalgisch foutenbehangetje over je foto plakken, dan bieden de filters Dusty, Light leak en Instant film een flinke rij opties. Het thema **Dusty** is doseerbaar, van stofjes tot kleine scheurtjes. Deze effecten kunnen zowel negatief als positief worden omgezet en naar keuze onderaan, bovenaan, links of rechts op de foto losgelaten worden. **Light leak** simuleert lichtlekage zoals je die vroeger nog wel eens bij negatieven en dia's tegenkwam. Verrassend realistisch en ook leuk om zo'n foutje op te nemen. Ook dit effect is naar smaak te positioneren, en tevens qua kleur te accentueren. **Instant film** biedt de optie om de ontwikkelfoutjes die je wel eens tegenkwam bij het ontwikkelen van een directklaarfilm zoals de Polaroid 600 op te nemen in jouw foto. Zulke fouten werden bijvoorbeeld veroorzaakt door een film die over datum was of te warm was bewaard.



Afterlight
Android: gratis
iOS: € 1,09

Computerprogramma's

Terwijl apps ideaal zijn om je met de smartphone geschoten beelden direct te bewerken en te delen, blijft de computer met z'n grotere scherm, extra rekenkracht en talloze instelmogelijkheden het aangegeven hulpmiddel voor 'het serieuze werk'.



Nik Collection

Tweeënhalf jaar geleden besprak oud-collega Frans Barten, inmiddels helaas met pensioen, het Nik Collection-softwarepakket. Hij noemde het "een prachtige koop" voor de toenmalige all-inprijs van 100 euro. Sindsdien heeft eigenaar Google het complete pakket zelfs gratis gemaakt. Dat de onderliggende techniek misschien niet meer helemaal up-to-date is, mag de pret dan niet drukken. Wat de systeemeisen betreft, garandeert Google alleen compatibiliteit tot en met Photoshop CC 2015 en Windows 8 respectievelijk MacOS 10.10, maar op een MacBook Pro met OS 10.12.4 draait alles ogenschijnlijk probleemloos als plug-in van Photoshop CC 2017. Desgewenst kun je de voertaal op Nederlands instellen, hoewel sommige onderdelen aan de aandacht van de vertaler zijn ontsnapt. Om een analoge draai aan je digitale foto's te geven, zijn met name de onderdelen Analog Efex Pro 2 en Color Efex Pro 4 interessant. Maar ook de zwart-witconverter Silver Efex Pro 2 kan goede diensten bewijzen, terwijl een kunstmatige/overdreven HDR-look een koud kunstje is met HDR Efex Pro 2. Handig is dat de gekozen filtering wordt toegepast in de vorm van een aparte beeldlaag. Kort door de bocht bevat Analog Efex Pro kant-en-klare recepten voor opnames



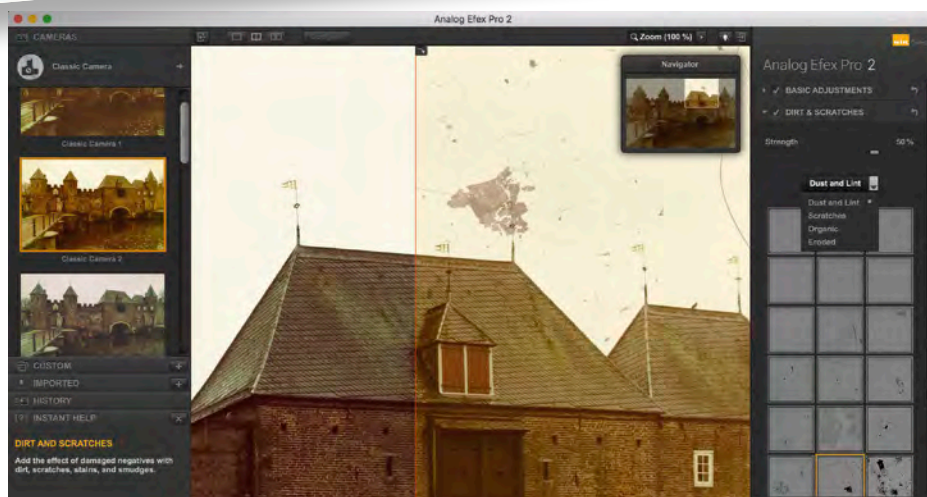
Origineel

► Een met behulp van Analog Efex Pro en Color Efex Pro verouderde foto, compleet met sepiatint, vochtplekken en verbleking aan de rand.



met niet al te beste oude camera's, die vervolgens tientallen jaren onder verre van optimale omstandigheden zijn bewaard. Virtuele krassen, stofjes en zelfs vochtplekken en schimmelvraat behoren tot de mogelijkheden, waarbij je zelf kunt bepalen wat, waar en hoeveel. Ook de kleurweergave van de 'film' en het filmkorreleffect laten zich naar eigen smaak doseren. Je kunt je eigen voorinstellingen aanmaken, en selectief bewerken met behulp van een laagmasker (kies daarvoor rechtsonder **Penseel/Brush** in plaats van OK). Als het je om een specifiek effect is te doen, zoals korrel, *cross processing* (diafilm die als negatiefilm is ontwikkeld of omgekeerd) of vignettering, heeft Color Efex Pro meestal wel iets van jouw gading. Wederom legio regel mogelijkheden om het resultaat helemaal naar je hand te zetten, en vanzelfsprekend kun je ook verschillende filters combineren.

www.google.com/nikcollection/



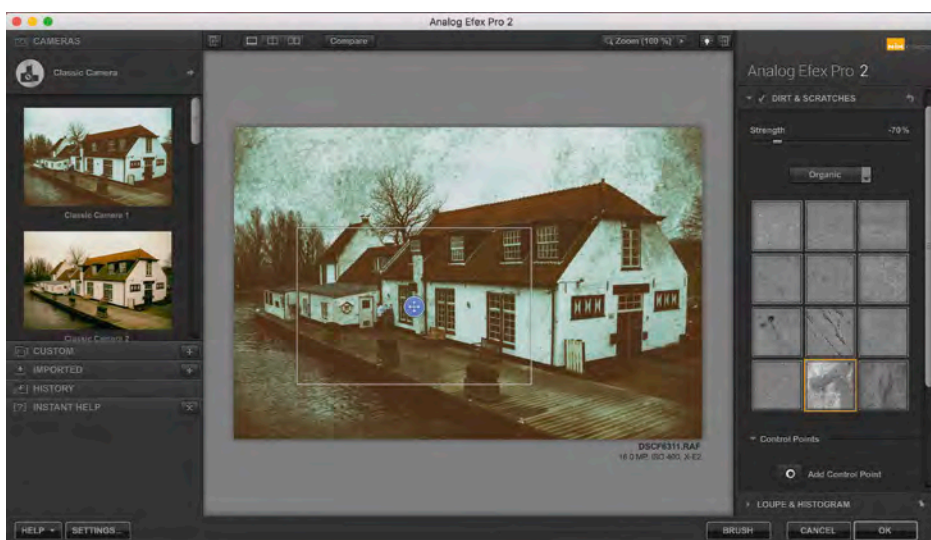
▲ Je kunt de beschadigingen van de foto of het 'negatief' heel precies sturen. Het hoofdscherm kan worden gesplitst in een voorvertoning voor/na.

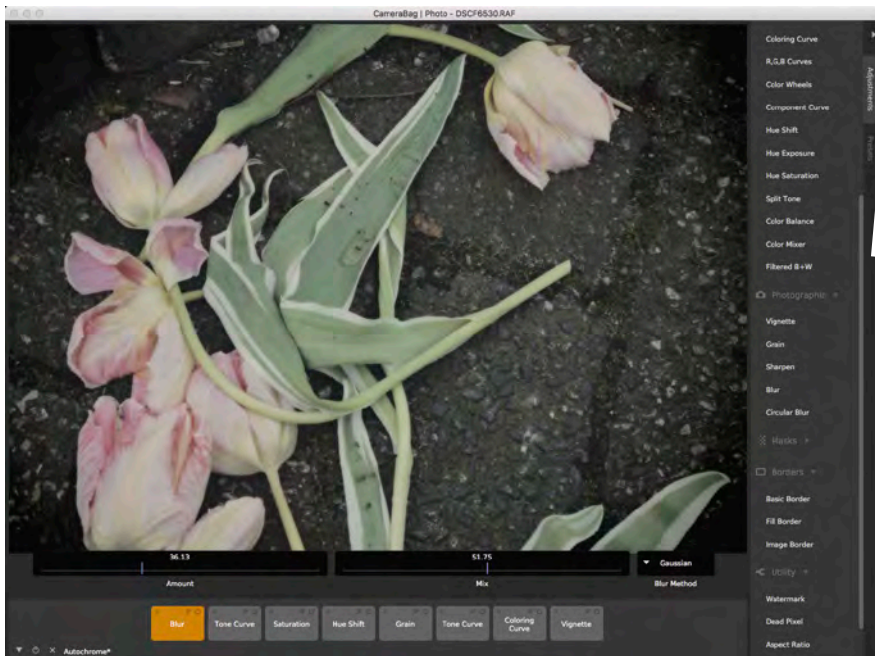
▼ Deze 'antieke' foto is aangetast door virtuele schimmelvraat. Met het beweegbare vak kun je textuur en foto optimaal uitlijnen.



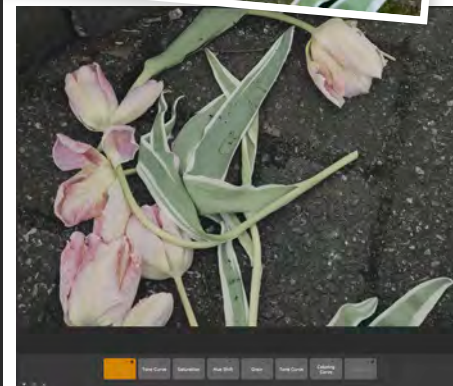
CameraBag Photo

Het bekende CameraBag 2 is onlangs opgevolgd door een nieuwe versie, CameraBag Photo, wat aangeeft dat er nu ook een videoversie (CameraBag Cinema) bestaat. De fotovariant stelt bescheiden systeem-eisen en is verkrijgbaar voor zowel Windows als MacOS. Een crossplatformlicentie kost 29 dollar. In tegenstelling tot de Nik Collection, die bedoeld is als plug-in van Photoshop of Lightroom, is CameraBag een standalone-programma dat ook met Raw-bestanden uit de voeten kan. In principe werkt CameraBag met een non-destructieve lagenstructuur, maar we hebben nog niet ontdekt hoe we die bij het opslaan en vervolgens weer openen kunnen behouden. In Photoshop komt een met CameraBag bewerkte en als TIFF-bestand opgeslagen foto binnen als één (Achtergrond)laag.





▲ Omdat elk filter in CameraBag in z'n eigen laag werkt, kun je de filters afzonderlijk aan- en uitschakelen. Deze foto is bewerkt met de Preset Autochrome plus een extra dosis Vignette.



Hier zijn de vignettering plus het soft focus-effect uitgezet om het verschil te laten zien.

In vergelijking met eerdere versies oogt de interface overzichtelijker. De talloze Presets zijn niet meer kunstmatig onderverdeeld in 'Styles' en 'Favorites'. Met één druk op de knop Quicklook rechtsboven tover je een staalkaart van alle varianten op je scherm. Ook bij het scrollen door de lijst krijg je rechtsboven in beeld een kleine voorvertoning van het betreffende effect te zien. Je kunt diverse Presets combineren, eigen Presets aanmaken en de aan elke Preset verbonden instellingen afzonderlijk bijregelen of uitschakelen. Onder de tab Adjustments vind je extra mogelijkheden om onder andere korrel (Grain), onscherpte (Blur), randonscherpte (Circular Blur) en vignettering (Vignette) naar

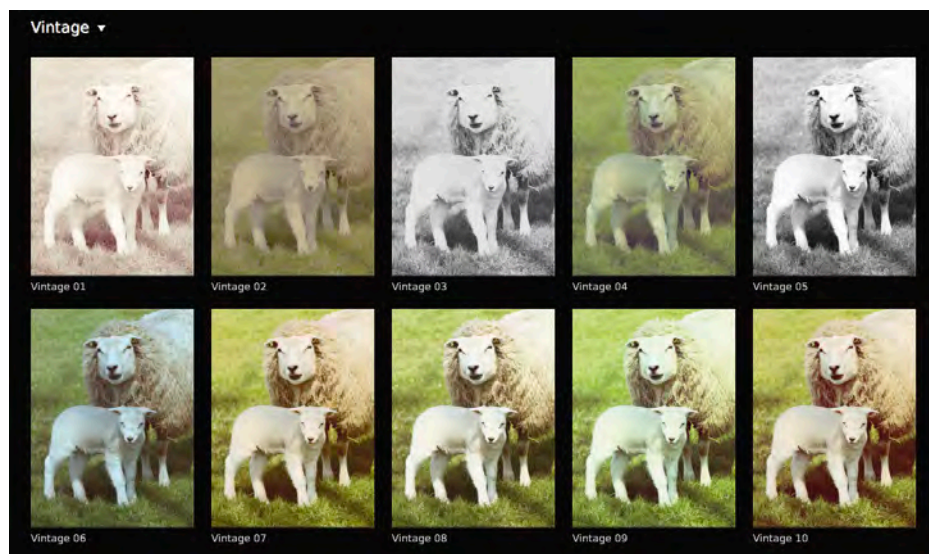
eigen smaak toe te voegen. Je kunt filters in de gewenste volgorde slepen (aangezien elk filter een aparte laag is, maakt die volgorde voor het eindresultaat vaak zichtbaar verschil) en als je eventjes het spoor bijster bent, kun je ieder filter apart met het aan/uitknopje tijdelijk op non-actief zetten. Met de algemene aan/uitknop linksonder schakel je tussen het oorspronkelijke en het bewerkte beeld. Bijna alles werkt snel en intuïtief, alleen missen we een goede (online)help-functie en vertoont de interface hier en daar rafelrandjes. Zo slaat het programma geen alarm wanneer je een bewerkt beeld dat je nog niet opgeslagen hebt, wilt sluiten, en kregen we de split screen-optie om in

één oogopslag 'voor' en 'na' te zien niet aan de praat. En hoewel de nieuwe versie z'n voorganger overtreft qua allround flexibiliteit en overzichtelijkheid, had CameraBag 2 meer ludieke snelkooptjes op de menukaart staan om je foto's in een handomdraai op een artistieke manier mee te verpesten. Wederom blijkt vooruitgang niet per definitie een verbetering.

www.nevercenter.com/camerabag/

Tot slot

Er zijn natuurlijk nog veel meer gelijksoortige programma's. Zo is **MagicVintagePhotos** (€ 10,99 in de Apple App Store) speciaal bedoeld om moderne digitale foto's een vintagelook mee te geven, compleet met verweerd oppervlak en afgebladderde rand. **Vintage Scene** is een kunstmatige-verouderingsprogramma voor Windows en MacOS (\$ 9,99, <https://jixipix.com/vintage-scene/details.html>), vergelijkbaar met de eerder besproken app. Met **LensFlare Studio** (€ 32,99 in de App Store) voeg je virtuele diafragma-vlekken en andere tegenlichteffecten toe. De uitgebreide trukendoos van **ON1 Effects 10.5** (Win/Mac) is via www.on1.com/products/effects10/ gratis te downloaden sinds er een nieuwere versie van het ON1 Photo-pakket is. Gemene deler is dat al deze programma's fotofouten nabootsen die onze analoge voorgangers zorgvuldig probeerden te vermijden. Vermoedelijk niet alleen omdat volmaakte schoonheid steriel (en saai) is, maar ook uit nostalgie naar een tijd waarin juist níét alles beter was. ●



▲ In CameraBag kun je door te scrollen door de lijst of via de Quicklook-knop snel het effect van de verschillende Presets vergelijken.



▲ Een foto in het donker gemaakt, waarbij de infraroodflitser (low glow = 850 µm) voor de verlichting zorgt. Onderin passeert een onbekend dier.

Fotograferen in ander licht

Ger Meesters

Behalve met foute fotografie ben ik druk bezig met een artikel over fotograferen in ander licht dan het zichtbare licht. Onderdeel hiervan is het fotograferen met een zogenaemde wildcamera, een camera die automatisch foto's maakt van passerend wild. Zo'n camera doet dat zowel overdag als 's nachts, en in het laatste geval in infrarood licht. Daarvoor hebben we een Bushnell Trophy Cam HD tot onze beschikking. Die camera hebben we opgehangen op diverse plekken in de tuin van een huis in Zweden, waar regelmatig wild passeert. Helaas wel minder vaak dan gewenst, want de oogst is tot nu toe wat mager: een ree, een vos, een eekhoorn en de kat van de burens. Opvallend is dat ikzelf meer wild zie dan de camera vastlegt, alsof die dieren de camera bewust mijden. Dat is niet zo, maar ze lopen niettemin opvallend vaak langs de verkeerde kant van de boom... Wordt vervolgd. ●

info: www.transcontinenta.nl



▲ De Bushnell Trophy Cam HD wordt met een handige schroefhaak met een balhoofdje aan een boom bevestigd.



▲ Op een gegeven moment maakte de camera meer dan 1.500 foto's waarop absoluut geen enkel dier is te zien. Kennelijk bewogen de jeneverbesstruiken op de achtergrond te veel... De camera heb ik maar weer verplaatst.



51F11C



04-26-2017 12:41:25

FUJIFILM
X

f FACEBOOK.COM/FUJIFILMNEDERLAND

GO ANYWHERE
SHOOT
EVERYTHING



X-T20
CARRY LESS, SHOOT MORE

FUJIFILM.EU/NL

POWERFUL 24.3 MEGAPIXEL X-TRANS CMOS III SENSOR WITH X-PROCESSOR PRO ENGINE
TOUCHSCREEN REAR LCD | 4K VIDEO RECORDING | EASY USE ADVANCED AUTO MODE



▲ Finger Fuck-up.

Sinds de fotografie bijna twee eeuwen geleden ontstond, zijn er vele duizenden cameratypes van honderden merken op de markt gekomen. Van al die camera-merken zijn er nu nog maar een paar over, en geen daarvan is in de negentiende eeuw ontstaan. Nu waren niet alle camera's even goed; sommige waren zelfs ronduit slecht. Ideeën en concepten werden bedacht en uiteindelijk ontwikkelden zich enkele categorieën, waarin de meeste modellen zonder veel problemen konden worden ondergebracht.

tekst: Ger Meesters



▲ Googelen op 'Leica special editions' levert een heleboel treffers op die je niet direct met een serieus cameramerk zou associëren.

'Foute' fotoapparatuur

LIGT HET AAN DE CAMERA... OF AAN DE FOTOGRAAF?

De grootformaat platencamera verdween uit het straatbeeld en is nu alleen nog te vinden in een enkele studio. De tweeogige spiegelreflex-camera verdween op een heel enkele uitzondering na helemaal. De aloude meet-zoekercamera is er nog wel, zij het alleen voor de *happy few*. Overgebleven zijn de compactcamera (in al zijn verschillende vormen), de spiegelreflexcamera (klein-beeld/full-frame, APS-C en middenformaat) en als nieuwkomer de spiegelloze systeemcamera (ook al in verschillende vormen). Het overgrote deel van alle verkochte camera's betreft digitale camera's, al is er een zekere tendens om weer wat vaker analoog (met een filmpje in de camera) te gaan werken.

Waarom verdwenen er zo veel camera-merken en -types van de markt? De immer voortschrijdende techniek maakte het mogelijk om camera's kleiner en handzamer te maken, en niet alle bedrijven hadden dat meteen door. Dus verdwenen ooit befaamde merken door slechte bedrijfsvoering, verkeerde marketing, gebrek aan kapitaal om nieuwe ontwikkelingen te kunnen volgen of eenvoudigweg door arrogantie:

ons product is het best en kan niet worden verbeterd, oftewel de wet van de remmende voorsprong. Op dezelfde manier is ook de gehele Britse auto- en motorindustrie ten onder gegaan en verdwenen trotse merken van de markt: Morris, Austin, Riley, Wolseley, BSA, Norton... Enkele grote namen die als camerafabrikant in de afgelopen decennia zijn verdwenen, zijn Rollei, Polaroid, Yashica/Zeiss Ikon/Contax, Voigtlander, Minolta, Konica, Praktica/Pentax/Exakta, Kodak en natuurlijk ook Agfa. Hoewel er af en toe wel producten onder deze namen op de markt verschijnen, betreft dat in het algemeen in licentie gemaakte accessoires en in een enkel geval ook camera's, die echter zonder eigen inbreng van het oorspronkelijke merk zijn geproduceerd.

'Foute' camera's

Natuurlijk zijn er veel camera's geweest die onhandig waren, slecht gebouwd, onbetrouwbaar, enzovoort. Zelfs grote merken hebben wel eens een model op de markt gebracht waar een foutje in zat: een AF-sensor die het niet goed deed, een sluitmechanisme dat oliespetters op de sensor naliet of accu's die niet betrouwbaar bleken. Dat

Echt slechte camera's zijn nage-noeg van de markt verdwenen.

is niet fijn natuurlijk en heeft voor heel wat mislukte en/of gemiste foto's gezorgd, maar uiteindelijk worden dergelijke problemen keurig verholpen. De echte barrels en 'make-larscameraatjes' uit de digitale oertijd, waarmee je zelfs onder optimale omstandigheden met geen mogelijkheid behoorlijke foto's kon maken en die in tests werden afgekraakt, zijn praktisch van de markt verdwenen. Maar er is ook een ander soort 'foute' camera: 'gepimpte' camera's die meer geschikt zijn voor verzamelaars en fashionista's dan voor echte fotografen. En het zijn niet de minste merken die zich daaraan overgeven: Leica en Hasselblad hadden en hebben daar een handje van. Peperdure *limited editions* die zelden in het echt worden gebruikt. Zo introduceerde Leica dit voorjaar de Leica MP 'Blue Stain' met Leica Summilux-M F1,4/



▲ De Leica M 'Blue Stain', zowel in analoge als digitale versie verkrijgbaar, ziet er tegen meerprijs slordig afgewerkt uit.

50 mm ASPH. 'Blue Stain' voor het vriendenprijsje van € 10.840,-. Vergeleken met de normale uitvoering zijn camera en objectief niet helemaal afgewerkt en zien er dus wat 'onaf' uit, naar het schijnt als eerbetoon aan de stad Berlijn... Let wel dat dit een analoge, mechanische camera is. De oplage van deze speciale MP bedraagt tien stuks wereldwijd en die van het objectief twintig stuks, want tien zijn er bedoeld voor het digitale broertje van deze MP: de Leica M Monochrom 'Blue Stain'. Die wordt eveneens in een oplage van tien exemplaren uitgebracht, maar dan tegen een prijs van € 18.880,-. Eerdere *special editions* zijn onder meer een versie in 24 karaats goud en een Leica bekleed met het rubber dat je doorgaans ziet op tafeltennisbatjes... Deze camera's zijn zó speciaal dat er waarschijnlijk nooit mee gefotografeerd wordt. Ook Canon heeft ooit eens een heel bijzondere camera gemaakt: een met



▲ Bij het tienjarig jubileum van de IXUS-serie bracht Canon een met diamanten bezette Digital IXUS 65 uit.

diamanten bezette Digital IXUS 65 om het tienjarig bestaan van de serie te vieren. Het ding had een prijs van 40.000 dollar, maar eerlijkheidshalve moet erbij worden vermeld dat de opbrengst van de veiling via eBay naar het Rode Kruis ging. Over wat Hasselblad in het verleden heeft gedaan, zullen we kort zijn, omdat we daar-



▲ Voor de liefhebber is er ook een 'pingpong-Leica', waarvan de bekleding afkomstig lijkt van een tafeltennisbatje.

over nog niet zo lang geleden al uitgebreid hebben geschreven. Ik doel dan op de gerebadgede Sony's die als Lunar (NEX-7) en Stellar II (RX100 II) – namen die verwijzen naar de op de Apollo-vluchten gebruikte Hasselblads – op de markt werden gebracht. Ze waren voorzien van edelhouten of carbon handgrepen, wat andere knoppen en uiteraard Hasselblad-badges; verder waren ze technisch identiek aan de veel goedkopere Sony's. De Italiaanse Hasselblad-studio die verantwoordelijk was voor deze producten is inmiddels opgeheven. Maar ook van de Hasselblad H4D, destijds het vlaggenschip van het merk, werd een speciale editie op de markt gebracht, in Ferrari-kleuren nog wel en met een Ferrari-badge! Trouwens, ook van de splinternieuwe X1D stelde Hasselblad al meteen een speciale editie voor: de 4116, vanwege het 75-jarig bestaan. Niet dat dát een 'foute' camera is...



▲ De Hasselblad Lunar was in wezen een gepimpte Sony-systeemcamera, verkrijgbaar in diverse prijzige designjasjes.



▲ Een Hasselblad-middenformaatcamera in Ferrari-look.

Een andere opmerkelijke gebeurtenis de afgelopen jaren was de ontwikkeling van een complete systeemcameralijn door Samsung, inclusief een reeks Schneider-Kreuznach-objectieven, met de prachtige NX1 als topmodel. De camera's konden op goede testresultaten bogen, maar niettemin draaide de Koreaanse producent de hele fotografische tak de nek om. Heel apart, want de kopers zitten nu met een systeem dat op een gegeven moment zal uitsterven: geen nieuwe modellen meer, geen nieuwe objectieven... jammer.

Verder verschijnen er slechts mondjesmaat nieuwe bedrijven die pogen een camera op de markt te brengen. Sigma probeert het al jaren met eigen camera's, bovendien met een geheel eigen sensor, maar het marktaandeel blijft beperkt. Hetzelfde geldt voor een bedrijf als Lytro, dat met een grensverleggende techniek zogenoemde lichtveld- of plenoptische camera's ontwikkelt: scherpstellen is niet meer nodig, de scherpte kan overal worden gelegd en van elke opname kan meteen een 3D-beeld worden gemaakt. Ook deze camera's zijn nog geen doorslaand succes geworden. Een nieuwe ster aan het firmament is de Chinese fabrikant Xiaomi, die vorig jaar een fraai ogende Micro Four Thirds-systeemcamera aankondigde: de YI M1. De camera is voorzien van een Sony-sensor. Te koop via Amazon en de Chinese webwinkels, maar nog niet doorgedrongen tot het mainstreamcircuit.

'Foute' objectieven

De meeste objectieven die op de markt komen, zullen niet veel problemen opleveren voor de fotograaf. Hoe duurder, hoe beter in het algemeen, al kunnen sommige goedkope objectieven verrassend goede kwaliteiten hebben. Zoomobjectieven hebben op de langste stand soms een wat kortere brandpuntsafstand dan hun nominale waarde (bijvoorbeeld 280 mm in plaats van 300 mm), maar in de praktijk is dat zelden een drama. Voor filmers is het erger gesteld met zoomobjectieven: ze hebben soms last van 'focus breathing', wat wil zeggen dat de scherpte verloopt tijdens het zoomen, terwijl bij het scherpstellen soms de beeldhoek verandert. Dat laatste geldt ook voor vaste brandpunten. Om dat te voorkomen, worden cine(zoom)objectieven met 'nultoleranties' gebouwd, en daarom zijn video-objectieven ook veel duurder dan de overeenkomstige foto-objectieven. Gelukkig komen er steeds meer 'goedkope' cineobjectieven op de markt die voor de niet-professionele gebruiker goed genoeg zijn.

Alle camerafabrikanten leveren tevens objectieven voor hun eigen camera's, terwijl er ook onafhankelijke fabrikanten zijn die

objectieven maken voor diverse camera-merken. Het 'foute' van veel goede objectieven is dat ze te groot, te zwaar en voor menigeen ook te duur zijn. De onafhankelijke fabrikanten zijn doorgaans wat goedkoper, en de verschillen in kwaliteit worden steeds kleiner. Wat we nu missen, is een leverancier als Vivitar, die zelf objectieven ontwikkelde en door anderen liet produceren, bijvoorbeeld door Tokina. Ze kochten in waar de juiste kwaliteit voor de laagste prijs was te krijgen. De objectieven waren erg populair in de jaren tachtig en negentig.

Daarom is het fijn dat er nu weer een trend is naar goedkopere objectieven, meestal afkomstig uit China en Korea, maar soms bedacht en ontwikkeld in Europa. Aanvankelijk werd wat schamper gekeken naar de producten van fabrieken waarvan je de naam niet eens kon uitspreken, laat staan onthouden. Het begon met Samyang, dat verschillende opvallende objectieven op de markt bracht. Bijzonder is het zeer betaalbare fisheye-objectief voor APS-C-camera's, evenals de cineobjectieven, op de markt gebracht onder de merknamen Samyang en Xeen (wat duurder). Inmiddels behoort Samyang tot de vaste waarden in objectievenland. Al snel kwam daar Venus Optics bij, zoals de Chinese fabrikant Anhui ChangGeng Optical Technology Company Limited zich in het buitenland noemt. Voor de duidelijkheid worden de objectieven op de markt gebracht onder de naam Laowa. De specialiteit van het merk zijn bijzondere objectieven, zoals een 1:1 15 mm groothoek-macro-shiftobjectief, een 2:1 macro-objectief, een 105 mm STF-objectief (*Smooth Trans Focus*) en – onlangs aangekondigd – een 7,5 mm rectilineair groothoekobjectief voor Micro Four Thirds. Dit zijn, op het STF-objectief na, unieke objectieven die door geen enkele andere fabrikant worden aangeboden. Andere Chinese fabrikanten beginnen nu ook met allerlei objectieven te komen, zoals Yongnuo met de YN F1,4/85 mm en Zhongyi (Mitakon) met een Speedmaster F1,2/85 mm en een F2/20 mm 4,5x macro-objectief.



▲ Dit Yongnuo-teleobjectief is praktisch een kloon van een vergelijkbaar Canon-objectief.



▲ Een poging om een meteorenzwerm te fotograferen, leverde als bijvangst een mysterieus lichtspoor plus wat denkvoer voor astronomen op.

Het hierboven al genoemde Yongnuo biedt overigens ook een F2/100 mm en een F2/35 mm aan die als twee druppels water lijken op de Canon EF F2/100 mm en een Nikon F2/35 mm, maar dan voor veel minder geld. Heel apart, omdat de Canon- en Nikon-originelen niet erg nieuw en tweedehands ook zeker niet duur zijn (op de website van Yongnuo, die vooral gaat over hun flitsers, zijn de objectieven wat verborgen, maar wel te vinden: www.yongnuo.eu/lens/). Er zijn vreemd genoeg ook namaakobjectieven in omloop, bijvoorbeeld een kopie van de niet heel bijzondere Canon EF F1,8/50 mm II (bron: www.usa.canon.com). Aan de andere kant zijn er ook 'nieuwe' aanbieders (met oude namen) die juist heel dure bijzondere objectieven aanbieden, zoals het Duitse Meyer-Optik-Görlitz (alhoewel sommige van hun producten erg lijken op die van het Chinese Mitakon...). Vaak zijn ze gebaseerd op klassieke ontwerpen, maar dan aangepast voor moderne camera's. Te bekijken en te bestellen via Kickstarter en de eigen site.

'Foute' fotografen

Tijd voor wat open deuren: goede fotografen maken met de slechtste camera's en objectieven nog steeds goede foto's; 'foute' fotografen maken zelfs met het beste van het beste slechte foto's. Om niemand voor het hoofd te stoten, beperk ik mij tot mezelf. Zelf ben ik nogal een terloopse fotograaf die weinig aandacht aan de voorbereiding besteedt, en dat blijkt wel uit de commentaren die ik af en toe krijg. Zo plaatste ik een foto van een vliegenorchis op een site voor natuurfotografen. Zelf vond ik hem wel geslaagd (het was de eerste keer dat ik deze soort had gefotografeerd). Hij werd door de moderatoren van de site echter geweigerd omdat hij te rommelig zou zijn... Tja... kán, denk je dan, maar wat nu...? Ik ben met deze ervaring in het achterhoofd teruggegaan naar de plek des onheils (een



▲ Op slechts één andere foto was de felbegeerde 'vallende ster' te zien – zelf houd ik het vooralsnog niet op 'foute camera' maar op 'foute fotograaf' als verklaring.

retourrit van 300 kilometer!) en maakte er van dezelfde plant een nieuwe foto. Deze keer met wat meer aandacht voor de stand van de bloem, de achtergrond, het licht, enzovoort. De moderator had bij deze versie geen bezwaren meer. Sindsdien besteed ik meer aandacht aan mijn foto's.

Een ander praktijkvoorbeeld speelde zich af in de nacht van 14 op 15 december 2015. Het was een heldere nacht met ook nog zwak noorderlicht, en de bedoeling was om de Geminiden te fotograferen: een meteorenzwerm die afkomstig lijkt uit het sterrenbeeld Tweelingen (Gemini). Dat is een kwestie van de camera neerzetten met een groot-hoekobjectief en maar foto's maken in de hoop dat er een meteor ('vallende ster') in beeld verschijnt. Veel pogingen gedaan, maar slechts weinig 'sporen' te zien, helaas. De camera heb ik vaak verplaatst om een

ander deel van de hemel te proberen. Weer thuis ontdekte ik op een van de foto's een heel merkwaardig lichtspoor, dat uit het niets kwam en steeds feller werd naar de camera toe. Curieus – zou dat een meteor zijn die me op een haar na had gemist..? Ik kon het me niet voorstellen.

Een nadere bestudering van de foto wijst uit dat de camera nogal scheef stond (zelfs voor mijn doen...) en dat er iets merkwaardigs is met de sterrenhemel. De sterrengroep Plejaden ('Subaru' in het Japans) stond midden in het 'pannetje' van het sterrenbeeld Grote Beer (Ursa Major). Dat is in het echt niet zo, want de Grote Beer staat in het noorden en de Plejaden in het zuiden. En de foto is naar het noorden toe gemaakt, dus hoe komen de Plejaden daar..? De voorgrond van de foto is scherp en toont geen sporen van dubbele belich-

ting, behalve dan dat vreemde lichtspoor... Tot op de dag van vandaag weet ik niet hoe dit technisch tot stand is gekomen. De betreffende camera, een Sony A900, maakt geen dubbele opnames. En had ik de camera met openstaande sluiters verplaatst, dan was het landschap vervaagd geweest (maar dat zou wel het lichtspoor hebben kunnen verklaren, al is de aard van de lichtbron me ook volkomen onduidelijk, want het was pikkedonker ter plaatse). Kortom: een foute foto.

Op slechts één foto, een paar minuten eerder gemaakt, stond aan de rechterzijde het spoor van een Geminide. Toch een mooie nacht gehad, maar de vraag blijft wat ik nu precies heb gefotografeerd en hoe de Plejaden daar terecht zijn gekomen. Een 'foute' fotograaf dus, want een goede fotograaf weet wat hij/zij fotografeert. ●



▲ Mijn oorspronkelijke foto van de vliegenorchis, die voor publicatie werd afgekeurd vanwege de rommeligheid.



▲ De 'remake', die me een paar honderd kilometer rijden kostte.



BROCHURES BOEKEN FOLDERS UITNODIGINGEN FLYERS MAGAZINES CATALOGI POSTERS LABELS VERPAKKINGEN

MAAKT WAARDE ZICHTBAAR

HET GAAT NIET OM DE VERPAKKING, MAAR OM DE INHOUD, ZEGGEN ZE. TOCH IS DE VERPAKKING VAAK ONMISBAAR OM DE WAARDE VAN DE INHOUD ZICHTBAAR TE MAKEN. EEN UITDAGENDE POSTER VOOR EEN THEATERSHOW. EEN DORSTOPWEKKEND LABEL VOOR EEN DRANKFLES. EEN BLOEMBOLLENVERPAKKING MET FLEURIGE BEELDEN. WAARDE ZICHTBAAR MAKEN ZODAT UW INHOUD VERKOOPT. DAT ZIEN WIJ ALS EEN HELE FRAAIE BOTTOM LINE.

BENIEUWD NAAR HET BEDRUKTE ASSORTIMENT VAN BOOM+VERWEIJ GRAFISERVICES?

BEL OF MAIL VANDAAG NOG!



BOOM  **VERWEIJ**
GRAFISERVICES

Communicatieweg 1, 3641 SG Mijdrecht **T** 0297 - 233 133 **F** 0297 - 233 184 **E** info@boomverweij.nl **I** www.boomverweij.nl
dhr. of mevr. J. J. H. Donders - Vuurvliegweide 5 3437VT NIEUWEGEIN - jan@jandonders.nl - Uw abonneenummer is: 16084



Sony RX10 III

De camera heeft een 1" CMOS-sensor met 20,1 megapixels en beschikt over een F2,4-4/24-600 mm (omgerekend) ZEISS-zoomlens, die een indrukwekkend bereik heeft waarmee je vergezichten tot close-ups kunt vastleggen. Dankzij de Optical Steady-Shot kun je moeiteloos uit de hand fotograferen. Met de RX10 III ligt letterlijk niets meer buiten jouw bereik!

Wil jij op vakantie deze gave camera mee?

Ga jij de komende periode op vakantie en wil jij een hele gave camera mee? Dan is dit nu jouw kans! In samenwerking met Sony selecteren wij vijf deelnemers die ieder een Sony RX10 III mee op reis mogen nemen om gedurende de zomervakantie te gebruiken. Ben jij één van die vijf en overtuig jij ons door met een superfoto thuis te komen, waarbij je de zoomcapaciteiten van de camera beter weet te benutten dan je 'concurrenten'? Dan win jij deze competitie en hebben wij een fantastische prijs voor je. Je hoeft de Sony RX10 III, t.w.v. € 1.900,-, niet meer terug te geven, hij is van jou!

Aanmelden

Meld je aan via focus@focusmedia.nl. Wij willen het volgende van jou weten: naam, adres, woonplaats, telefoonnummer waar je echt op bereikbaar bent, leeftijd, man/vrouw, jouw motivatie om mee te doen en jouw mooiste, eigen gemaakte foto (landschaps-, portret-, natuur-, stad- en straat- of macrofoto) die ons overtuigt van jouw fotografische talent! Je kunt je tot 16 juni 2017 aanmelden.

SONY

* Over de uitslag wordt niet gecommuniceerd. De geselecteerde deelnemers zullen door ons worden benaderd. De uitslag zal in Focus nummer 9 worden gepubliceerd.





Deze actie van Olympus maakt jouw zomer onvergetelijk

PAK JE VOORDEEL:
BESPAAR TOT € 100,- OP
OLYMPUS-PRODUCTEN

Fotografeer jouw momenten in een weergaloze kwaliteit met een OM-D-systeemcamera en een M.ZUIKO DIGITAL-lens. Wanneer je vóór 16 juli 2017 een van de volgende producten koopt en jezelf na aanschaf online registreert, kun je dezelfde dag nog jouw voordeel aanvragen.

OM-D
REDUCED TO PERFECTION

OM-D E-M10 MARK II € 75,- CASHBACK

Een camera met 16,1 MP resolutie voor creatievelingen die een klein en lichtgewicht klassiek ontwerp kunnen waarderen. De E-M10 MARK II is zo compact dat je hem overal mee naartoe kunt nemen. Het solide ontwerp heeft een metalen behuizing en herbergt de nieuwste technologieën waarmee een hoge beeldkwaliteit gegarandeerd is. De krachtige 5-assige beeldstabilisator stelt je in staat om absoluut scherpe foto- en videobeelden op te nemen. De elektronische zoeker biedt met 2,36 miljoen pixels overdag en in de avond een haarscherpe en heldere compositie met real-time controle over de camera-instellingen. Een gevoeligheidsbereik van ISO 100-25.600 maakt de E-M10 MARK II allround inzetbaar.

OM-D E-M5 MARK II € 100,- CASHBACK

De 16,1 MP 4/3" Live MOS-sensor, een high-speed AF met contrastdetectie en 81 AF-punten, een kantelbaar touchscreen met 1,037 miljoen pixels en een 5-assige beeldstabilisator maken de E-M5 MARK II een optimaal gereedschap waarmee je hoge kwaliteit beelden schiet. Uniek is de 40 MP High Res Shot-functie die 8 opnamen combineert tot één JPEG-opname van 40 MP met zeer hoge detaillering. De body weegt slechts 417 gram en is bestand tegen stof, spatwater en kou, zodat de camera zich in elke omgeving thuis voelt. Het stabilisatiesysteem werkt zowel in de foto- als videomodus. De hoge bitrate van 77 Mbps en de keuze uit verschillende framerates geven de filmer uitgebreide filmmogelijkheden.

M.ZUIKO DIGITAL 45MM 1:1.8 €50,- CASHBACK

Voor portretopnamen is de M.ZUIKO DIGITAL 45mm 1:1.8 de ideale keuze. Een fraaie achtergrondscherpte en een hoog contrast doen het onderwerp eruit springen. Maar ook voor hoge kwaliteit video-opnames is dit een optimale lens. De snelle AF zorgt altijd en overal voor een juiste scherpstelling.



Gavin de Boer, professioneel fotograaf en Olympus Visionary: "Mijn 45mm gebruik ik echt voor alles. Ik heb hem altijd bij me, gewoon los in mijn broekzak! De lens geeft mij gegarandeerd een prachtige bokeh met ragfijne details. Dankzij de supersnelle AF heb ik nog nooit een shot gemist!"



© GAVIN DE BOER



© AREND SPAANS

M.ZUIKO DIGITAL ED 30MM 1:3.5 MACRO €50,- CASHBACK

De M.ZUIKO DIGITAL ED 30mm 1:3.5 MACRO levert een beeldvergroting van 1,25x en garandeert een hoge resolutie en gedetailleerde beeldkwaliteit. De minimale werkafstand van 14 mm zorgt voor prachtige macrofoto's met absoluut zachte bokeh.



Arend Spaans, professioneel fotograaf en Olympus Visionary: "De macrolenzen van Olympus zijn echt waanzinnig. Scherpte en kleur en vergrotingsfactor maken deze lenzen tot mijn favorieten. In combinatie met focus-stacking zijn macro-opnames in een handomdraai en uit de hand te maken dankzij een uitstekende beeldstabilisatie."



© KARIN BRUSSAARD

M.ZUIKO DIGITAL ED 9-18MM 1:4-5.6 €100,- CASHBACK

De M.ZUIKO DIGITAL ED 9-18mm 1:4-5.6 is een supercompacte groothoek. Deze lens heeft een beeldhoek van 100° - 62° en is daarmee ideaal om kleine ruimtes of grote overzichten vast te leggen. Het lichte gewicht van 280 gram en het compacte formaat maken het een handige reislens om overal mee naartoe te nemen.



Karin Brussaard, professioneel fotograaf en Olympus Visionary: "De 9-18mm lens is een ideale lens om zowel overzichtsopnames van een rif als wat grotere onderwerpen zoals een schildpad of een haai mee te fotograferen."



© ALEXANDER KOENDERS

M.ZUIKO DIGITAL ED 75-300MM 1:4.8-6.7 II €100,- CASHBACK

De M.ZUIKO DIGITAL ED 75-300mm 1:4.8-6.7 II biedt heel veel zoompower in een zeer compacte behuizing. Het unieke scherpstelmechanisme is fluisterstil en daarmee optimaal voor filmopnamen. De snelle AF (MSC) garandeert het vastleggen van haarscherpe actiemomenten.



Alexander Koenders, professioneel fotograaf en Olympus Visionary: "Licht van gewicht en toch een enorm bereik. Dankzij de mogelijkheid om van 75 tot 300 mm in en uit te kunnen zoomen heb je altijd voldoende lengte paraat. Kortom een must have voor hen die eropuit willen zonder al te veel gewicht en omvang."



© GORDON MEULEMAN

M.ZUIKO DIGITAL 17MM 1:1.8 €75,- CASHBACK

De M.ZUIKO DIGITAL 17mm 1:1.8 is robuust afgewerkt met een metalen behuizing. De speciale ZERO-coating en de geavanceerde MSC-autofocus maken van deze lens een krachtige groothoek. De unieke 'fast-focus'-switch geeft de fotograaf de mogelijkheid snel te kunnen schakelen tussen de scherpstelopties.



Gordon Meuleman, professioneel fotograaf en Olympus Visionary: "Dit is voor mij de optimale straatfotografielens! Robuust, spatwaterdicht en lichtsterk. Ongeacht de weersomstandigheden fotografeer ik door en dankzij de hoge lichtsterkte kan ik 's avonds en 's nachts doorwerken."

OLYMPUS

Actievoorwaarden en uitgebreide informatie zijn te vinden op bonus.olympus.eu. De actie geldt van 15 mei t/m 15 juli 2017. Uitsluitend verkrijgbaar bij geautoriseerde partners.

Uit de persoonlijke collectie
foute foto's van Erik Kessels.



▲ Cut Out.

KAMERA-EXPRESS.NL



TOT **€250 CANON-TEGOED**

Ontvang deze zomer tot **€250 Canon-tegoed** of **€180 cashback** op geselecteerde Canon producten!

Deze actie is geldig t/m 31 oktober 2017



Keuze uit Canon camera's,
lenzen en printers!

Canon

Profiteer nu van verschillende **Zomer Cashbacks** op o.a. Nikon & Canon!
Kijk voor meer cashbacks op www.kamera-express.nl/acties



I AM CELEBRATING 100 YEARS

CELEBRATION SPECIALS

TOT **€200 CASHBACK**

+ LIMITED EDITION CADEAU



COOLPIX A900 COOLPIX B700 D500 D750 D7200

Nikon trakteert. Ontvang nu 100 dagen cashback en een cadeau op geselecteerde Nikon producten.
Actieperiode 15 mei t/m 22 augustus 2017. Kijk voor de voorwaarden op nikon.nl/cashback

